

Київський національний торговельно-економічний університет

Кафедра фінансів

ВИПУСКНА КВАЛІФІКАЦІЙНА РОБОТА

на тему:

Вплив пенсійної реформи на стан пенсійного забезпечення в Україні

Студента 2 курсу, 5-м групи, спеціальності 072 Калараша Кирила
«Фінанси, банківська справа та страхування» Андрійовича спеціалізації
«Публічні фінанси»

Науковий керівник Савченко Наталія к.е.н., доцент Григорівна

Керівник освітньо-професійної програми
д.е.н., професор

Макогон Валентина
Дмитрівна

Завідувач кафедри фінансів
д.е.н., професор
заслужений діяч науки і техніки України

Чугунов Ігор
Якович

Київ 2021

ЗМІСТ

ВСТУП	2
РОЗДІЛ 1. ТЕОРЕТИЧНІ ЗАСАДИ ПЕНСІЙНОГО ЗАБЕЗПЕЧЕННЯ	6
1.1. Сутність та структура системи пенсійного забезпечення	6
1.2. Інституційні засади пенсійного забезпечення	11
РОЗДІЛ 2. СТАН ФОРМУВАННЯ ТА ВИКОРИСТАННЯ	16
ФІНАНСОВИХ РЕСУРСІВ СИСТЕМИ ПЕНСІЙНОГО ЗАБЕЗПЕЧЕННЯ В	
УКРАЇНІ	16
2.1. Фінансове забезпечення видатків Пенсійного фонду України	16
2.2. Аналіз розвитку системи недержавного пенсійного забезпечення	25
РОЗДІЛ 3. РОЗВИТОК СИСТЕМИ ПЕНСІЙНОГО ЗАБЕЗПЕЧЕННЯ ВУМОВАХ	
ПЕНСІЙНОЇ РЕФОРМИ	32
3.1. Світовий досвід реформування систем пенсійного забезпечення	32
3.2. Пріоритетні напрями реформування вітчизняної системи пенсійного	
забезпечення	38
ВИСНОВКИ І ПРОПОЗИЦІЇ	48
СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ	51
ДОДАТКИ	57

ВСТУП

В сучасних умовах розвитку держави створення в Україні ефективної системи пенсійного забезпечення, здатної впливати на рівень добробуту населення є важливим стратегічним завданням. Врахування здобутків зарубіжних країн у

питанні реформування пенсійних систем є важливим і необхідним для побудови ефективної вітчизняної пенсійної системи.

У сучасному суспільстві пенсійна система відіграє вагомую роль, оскільки її надійність та стійкість є запорукою соціальної та економічної стабільності.

Проте нинішній стан системи пенсійного забезпечення свідчить про необхідність її суттєвого вдосконалення. Дослідження особливостей розвитку та функціонування системи пенсійного забезпечення є одним із необхідних елементів на шляху створення оптимальної системи соціального захисту населення України в цілому.

Питання реформування пенсійного забезпечення України відображені у працях багатьох українських науковців, серед яких: Чугунов І.Я., Кириленко О.П., Малиняк Б.С., Лібанова Е.М., Насібова О.В. В.Яценко, О.Новікова, В.Скуратівського, Л.Удотова та інші.

Необхідність реформування пенсійної системи пов'язана з демографічними змінами, які відбуваються в Україні. Щорічно зростає фінансове навантаження на працюючу частину населення країни та збільшуються дотації державного бюджету Пенсійному фонду України. Соціальна значущість пенсійного забезпечення стосується не лише інтересів пенсіонерів, а й працездатного населення. Це змушує шукати нові підходи у вирішенні завдань матеріального забезпечення непрацездатних громадян при досягненні пенсійного віку, розвивати шляхи організаційно-економічного забезпечення діяльності пенсійних фондів, здійснювати наукові пошуки подальшого розвитку пенсійної реформи.

Питання реформування пенсійного забезпечення в Україні є важливою запорукою економічної стабільності в державі, що і зумовило актуальність обраної теми випускної кваліфікаційної роботи.

Мета і завдання дослідження. Метою випускної кваліфікаційної роботи є розкриття теоретичних та практичних засад пенсійного забезпечення, визначення

напрямів розвитку пенсійного забезпечення в умовах проведення пенсійної реформи.

Відповідно до мети у роботі було поставлено і вирішено такі завдання:

- розкрити теоретичні засади пенсійного забезпечення;
- визначити сутність та структуру системи пенсійного забезпечення;
- проаналізувати сучасний стан фінансового забезпечення видатків

Пенсійного фонду України;

- здійснити аналіз розвитку системи недержавного пенсійного забезпечення в Україні;
- здійснити огляд світового досвіду реформування систем пенсійного забезпечення;
- визначити пріоритетні напрями розвитку систем пенсійного забезпечення.

Об'єктом дослідження є система пенсійного забезпечення.

Предметом дослідження є фінансові відносини, що виникають в процесі формування і використання коштів системи пенсійного забезпечення в Україні.

Методи дослідження. Для розв'язання поставлених завдань у роботі застосовано сукупність загальних та спеціальних методів і підходів: теоретичного узагальнення, систематизації, історично-логічний метод, методи аналізу та синтезу, індукції та дедукції, моделювання, економіко-математичні та статистичні методи та ін.

Теоретичною та методологічною основою дослідження є фундаментальні положення теорії фінансів, пенсійного забезпечення, законодавчі та нормативні матеріали з питань державного пенсійного забезпечення, наукові праці українських і зарубіжних вчених.

За результатами виконання випускної кваліфікаційної роботи опубліковану

1 статтю: Вплив пенсійної реформи на стан пенсійного забезпечення в Україні // 36. наук. ст. студ. – К.: Київ. нац. торг-ек. ун-т, 2021. Обсяг статті становить: 0,3 д.а.

Практичне значення одержаних результатів полягає в розробці пріоритетних напрямів реформування системи пенсійного забезпечення в Україні, які можуть бути використані у подальших наукових дослідженнях проблематики пенсійного забезпечення.

Структура та обсяг роботи. Робота складається із вступу, трьох розділів, висновків, списку використаних джерел та додатків.

РОЗДІЛ 1 ТЕОРЕТИЧНІ ЗАСАДИ ПЕНСІЙНОГО ЗАБЕЗПЕЧЕННЯ

1.1. Сутність та структура системи пенсійного забезпечення

Дослідження економічної сутності, структури і принципів системи пенсійного забезпечення дозволить зрозуміти процеси, пов'язані з нагромадженням фінансових ресурсів і їх перерозподілом на виплату пенсій, виділити ряд фінансових інструментів, за допомогою яких відбувається виконання пенсійною системою своїх функцій.

Джозеф Стігліц писав, що головним завданням уряду є не досягнення надвисоких показників в економіці, не економічний розвиток, а гарантування стабільного соціального захисту населення, складовою якого є пенсійне забезпечення. Чіткого визначення економічної сутності пенсійного забезпечення в Україні не існує, тому розглянемо як тлумачать науковці це поняття.

На думку, Соломки О.М. «пенсійне забезпечення – це система інститутів (правил і організацій) та механізмів їх взаємодії, що акумулюють кошти через розподільчий (оподаткування) та нагромаджувальний (страхування) канали, амортизують наслідки соціальних ризиків, що прогнозуються (зміна матеріального стану працюючих та інших категорій громадян внаслідок настання старості, інвалідності, втрати годувальника) у відповідності до визначених соціальних технологій та національних правил, які мінімізують наслідки зміни матеріального становища» [42].

На думку Кириленко О.П. «пенсійне забезпечення – це форма матеріального забезпечення фізичних осіб - суб'єктів як загальнообов'язкового державного пенсійного страхування, так і недержавного пенсійного забезпечення у вигляді пенсій та соціальних послуг, які формуються за рахунок страхових внесків, що сплачуються за кошти юридичних та/або фізичних осіб, державного й місцевого бюджетів, цільових фондів, та акумулюються на банківських рахунках

Пенсійного і Накопичувального фондів, недержавних пенсійних фондів, банківських установ» [6, с. 5-6].

Власне визначення формулює Дідковська Т.О.: «Пенсійне забезпечення – це встановлений державою вид матеріального забезпечення громадян у вигляді пенсій та соціальних послуг, який надається із настанням пенсійного віку, досягненням трудового стажу або у зв'язку з втратою працездатності чи втратою годувальника за рахунок коштів Пенсійного фонду України, Фонду соціального страхування та Державного бюджету» [3, с. 254].

Конституція України закріплює види соціального забезпечення, до переліку яких входить пенсійне забезпечення, а також сказано, що пенсії, інші види соціальних виплат та допомоги, що є основним джерелом існування, мають забезпечувати рівень життя не нижчий від прожиткового мінімуму, встановленого законом [7].

Основними ознаками пенсійного забезпечення в Україні є:

- пенсійне законодавство чітко встановлює коло забезпечуваних осіб, які мають право на певні види пенсій (пенсії за віком, за інвалідністю, у зв'язку з втратою годувальника);
- джерелами фінансування встановлених пенсійним законодавством виплат є кошти Пенсійного фонду, Державного бюджету, недержавних пенсійних фондів;
- органами управління пенсійного забезпечення є Пенсійний фонд, недержавні пенсійні фонди;
- розміри пенсійних виплат залежать від розміру заробітної плати, тривалості страхового стажу, вислуги років чи здійснюваних накопичень.

В Україні відсутній законодавчо встановлений чіткий перелік принципів пенсійного забезпечення, проте цей перелік був визначений багатьма українськими науковцями, а саме Ярошенко О.М., Стадник М.П., Гуменюк І.О., Нижник Н.Р.,

Жернаков В.В. Проаналізувавши роботи цих вчених, можна виділити загальний перелік принципів на основі яких будується система пенсійного забезпечення в Україні:

1) Загальність та доступність пенсійного забезпечення, відповідно до якого усі громадяни мають право на отримання коштів у разі наявності підстав і умов, встановлених законом.

2) Диференціація видів та рівнів пенсійного забезпечення. Різноманітність видів пенсій: за віком, за інвалідністю, у разі втрати годувальника.

3) Фінансування пенсійного забезпечення за рахунок коштів цільових фондів та Державного бюджету.

4) Цільове та ефективне використання коштів загальнообов'язкового державного пенсійного страхування. Кошти Пенсійного фонду України повинні використовуватися виключно на такі цілі: здійснення пенсійних виплат, адміністративні виплати, формування резерву Пенсійного фонду та інші видатки визнані Законом України «Про загальнообов'язкове державне пенсійне страхування».

5) Доступність та прозорість діяльності суб'єктів пенсійного забезпечення та контроль за їх діяльністю з боку держави та громадян. Громадський контроль здійснюється через Правління Пенсійного фонду, де членами є громадські організації застрахованих осіб та роботодавців, вони беруть участь у підготовці, ухваленні і реалізації рішень з питань пенсійного забезпечення.

6) Солідарності. За цим принципом базується солідарна пенсійна система, де працездатне населення утримує непрацездатне.

7) Функціонування пенсійного забезпечення на засадах страхування, тобто застосування страхових принципів у використанні та формуванні коштів пенсійного фонду, які передбачають наявність взаємозв'язку між сплатою страхових внесків та розмірів одержуваних пенсій.

Система пенсійного забезпечення в Україні складається з трьох рівнів. Перший рівень – солідарна система загальнообов'язкового державного пенсійного страхування, яка базується на засадах субсидування та солідарності. Виплата пенсій і надання соціальних послуг здійснюється за рахунок коштів Пенсійного фонду України на умовах та в порядку, передбачених Законом України «Про загальнообов'язкове державне пенсійне страхування».

Другий рівень – накопичувальна система загальнообов'язкового державного пенсійного страхування, яка базується на засадах накопичення коштів застрахованих осіб у Накопичувальному фонді або у відповідних недержавних пенсійних фондах - суб'єктах другого рівня системи пенсійного забезпечення та здійснення фінансування витрат на оплату договорів страхування довічних пенсій і одноразових виплат на умовах та в порядку, передбачених Законом України «Про загальнообов'язкове державне пенсійне страхування».

Третій рівень – система недержавного пенсійного забезпечення, що базується на засадах добровільної участі громадян, роботодавців та їх об'єднань у формуванні пенсійних накопичень з метою отримання громадянами пенсійних виплат на умовах та в порядку, передбачених законодавством про недержавне пенсійне забезпечення.

В Україні передбачено функціонування трирівневої пенсійної системи (рис.1.1), яка має розширити можливості для підвищення добробуту громадян та економічного зростання в країні.

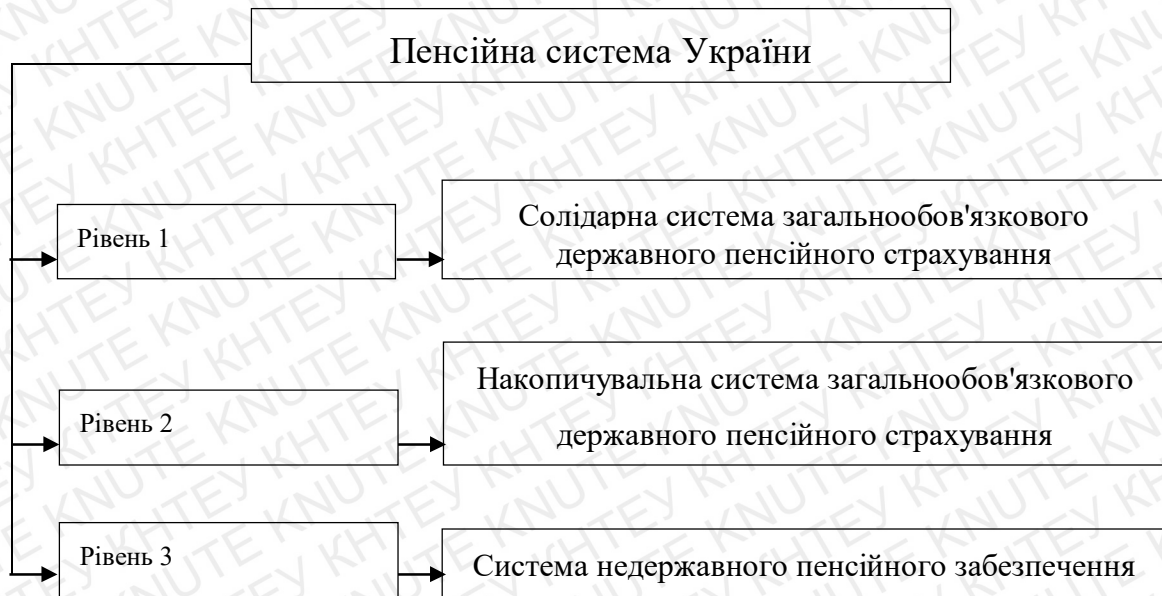

Рис. 1.1. Структура пенсійної системи України

Чугунов І.Я. та Насібова О.В. виділяють показники, які характеризують рівень розвитку пенсійного забезпечення і його якості як самостійної пенсійної системи країни [47]: збалансованість пенсійної системи, тобто можливість довгострокового пенсійного забезпечення в умовах впливу зовнішніх факторів; витрати, пов'язані з діяльністю пенсійної системи: адміністративні витрати тощо; захищеність пенсійної системи – юридичні та економічні механізми, які забезпечують мінімізацію несприятливих факторів, таких як: ухилення від сплати страхових внесків та розкрадання коштів Пенсійного фонду; ставки внесків у пенсійну систему і джерела фінансування пенсійних виплат; види та умови надання пенсій, розміри пенсійних пільг; вплив податкової, бюджетної, демографічної, політичної, економічної ситуації в країні, які мають бути взаємоузгодженими.

Отже, подальше реформування пенсійного забезпечення в Україні вимагає вдосконалення законодавчої бази з питань трактування поняття «пенсійне забезпечення» та встановлення його чітких принципів. Узагальнюючи підходи до визначення поняття «пенсійне забезпечення», можна сказати, що пенсійне забезпечення як економічна категорія – це система соціально-економічних та фінансових відносин, що пов'язана з акумуляцією коштів для забезпечення

громадян, у зв'язку з настанням певних подій: втрата годувальника, інвалідність, старість та інші обставини, визначені законодавством.

1.2. Інституційні засади пенсійного забезпечення

В процесі реалізації державного пенсійного страхування важливе значення відіграє механізм формування та використання фінансових ресурсів. Наявність надійних і потужних джерел фінансового забезпечення державної пенсійної системи створює умови для її ефективного функціонування.

Базовою складовою пенсійної системи в Україні є солідарна система загальнообов'язкового державного пенсійного забезпечення. Управління фінансами солідарної пенсійної системи здійснює Пенсійний фонд України. Зазначимо, що Пенсійний фонд є історично першою і фінансово найбільш потужною державною установою системи соціального страхування в Україні.

Пенсійний фонд України входить до системи органів виконавчої влади і забезпечує реалізацію державної політики з питань пенсійного забезпечення.

У процесі своєї діяльності Пенсійний фонд формує доходи, за рахунок яких фінансуються його видатки. Доходи Пенсійного фонду являють собою важливу складову надскладного механізму функціонування фонду, без якої неможлива його діяльність, і в першу чергу – фінансування виплати державних пенсій.

На сучасному етапі джерелами формування коштів Пенсійного фонду є [29]:

- страхові внески на загальнообов'язкове державне пенсійне страхування;
- інвестиційний дохід, який отримується від інвестування резерву коштів для покриття дефіциту бюджету Пенсійного фонду в майбутніх періодах;
- кошти державного бюджету та цільових фондів, що перераховуються до

Пенсійного фонду у випадках, передбачених законодавством;

- суми від фінансових санкцій, застосованих відповідно до законодавства до юридичних та фізичних осіб за порушення встановленого порядку нарахування, обчислення і сплати страхових внесків та використання коштів Пенсійного фонду, а також суми адміністративних стягнень, накладених на посадових осіб та громадян за ці порушення;
- благодійні внески юридичних та фізичних осіб;
- добровільні внески;
- інші надходження відповідно до законодавства.

Кошти Пенсійного фонду не включаються до складу коштів Державного бюджету України і не підлягають оподаткуванню.

Слід відмітити, що на сучасному етапі серед задекларованих джерел надходження відсутні доходи від ведення інвестиційної діяльності Пенсійним фондом. Такий стан справ зумовлений тим, що Пенсійний фонд не проводить інвестиційну політику, зважаючи на недостатню розвиненість фінансового ринку в Україні та відсутність тимчасово вільних фінансових ресурсів фонду, враховуючи його дефіцитність.

Основним джерелом доходів бюджету Пенсійного фонду згідно чинного законодавства є єдиний внесок на загальнообов'язкове державне соціальне страхування (встановлена частка), який належить до страхових платежів, має цільовий характер і не включається до складу податків та податкових надходжень. При цьому, сплата ЄСВ збільшує податкове навантаження на роботодавців, що не сприяє зацікавленості у їх сплаті через високі тарифи та посилює негативні тенденції, пов'язані із виплатою «тіньової» заробітної плати. Крім того, втрачаються страхові основи пенсії, оскільки відповідальність за її формування в основному забезпечується роботодавцем. Позитивним в цьому плані є досвід країн-членів Європейського Союзу, в яких в ході проведення пенсійної реформи було встановлено пропорційну відповідальність між працівником та роботодавцем щодо сплати пенсійних внесків.

Серед інших джерел формування бюджету ПФУ – кошти Державного бюджету України. Це пов'язано з наявністю пільгових категорій пенсіонерів, яким призначається пенсія за різними пенсійними програмами. Використання такого фінансового інструменту як дотації з Державного бюджету порушує страхові принципи формування пенсії, створює нерівні умови щодо можливої участі громадян в системі пенсійного страхування, а недофінансування за такими програмами призводять до необхідності запозичення коштів з Єдиного казначейського рахунку.

Страхові внески складають левову частку доходів Пенсійного фонду і визначаються як власні доходи.

На обсяг власних доходів Пенсійного фонду впливають сукупність факторів, зокрема, величина фонду оплати праці підприємств, установ, організацій; ставки страхових внесків. З метою збалансування фінансових ресурсів соціального страхування держава впливає на їх дію шляхом регулювання величини фонду оплати праці та визначення ставки страхових внесків. Регулювання величини фонду оплати праці тією чи іншою мірою відбувається, оскільки держава встановлює розмір мінімальної заробітної плати в країні для найманих працівників. Зміни обсягів фінансових ресурсів соціального страхування відбуваються у такий самий спосіб і з такими самими темпами, що й зміни розмірів мінімальної та середньої заробітної плати в Україні.

Дефіцит Пенсійного фонду вимагає від Уряду пошуку додаткових джерел його наповнення, постійно вживати різноманітні заходи для вирішення проблем фінансового забезпечення виплати пенсій.

Об'єктивна необхідність удосконалення фінансових механізмів державного управління пенсійним забезпеченням сьогодні зумовлена, перш за все, погіршенням демографічної ситуації; абсолютизацією солідарної пенсійної системи, що супроводжується низьким рівнем заміщення заробітку пенсією та низьким розмірами пенсії у більшості громадян; великим розривом між

максимальними та мінімальними пенсіями; зростанням частки пенсійних виплат у ВВП; невідповідністю витрат доходам, що вимагає постійного субсидування Пенсійного фонду України з державного бюджету. Світовий досвід доводить можливість вирішення фінансових проблем у пенсійній системі шляхом застосування накопичувальних механізмів формування пенсійних коштів, які є одночасно і джерелом для економічного розвитку країни.

Визначивши інструменти фінансового механізму функціонування Пенсійного фонду в частині формування фінансових ресурсів, необхідно визначити інструменти з точки зору використання фінансових ресурсів.

Важливою причиною нагальної потреби реформування пенсійної системи є стрімке зростання видатків Пенсійного фонду України у відсотках до ВВП. Так, у 2019 році – майже 10 % ВВП.

Зазначимо, що кошти Пенсійного фонду України використовуються на [29]:

1. Виплату державних пенсій (за віком, по інвалідності, у зв'язку із втратою годувальника).
2. Надання соціальних послуг (виплата допомоги на поховання).
3. Фінансування адміністративних видатків, пов'язаних із виконанням функцій, покладених на органи Пенсійного фонду.
4. Оплата послуг з виплати та доставки пенсій.
5. Формування резерву коштів Пенсійного фонду.

Зазначимо, що на сучасному етапі система державного пенсійного забезпечення не в змозі повноцінно забезпечити досягнення: прийнятного рівня відшкодування втраченої працівником заробітної плати у разі страхового випадку (досягнення пенсійного віку тощо), адекватної фінансовим відрахуванням працівника і роботодавця; довгострокової фінансової стійкості Пенсійного фонду; прозорості фінансової діяльності Пенсійного фонду для платників єдиного соціального внеску; паритетної участі соціальних партнерів в управлінні системою державного пенсійного забезпечення.

Зростаючий тиск на солідарні пенсійні системи змусив уряди багатьох країн до здійснення пенсійної реформи – запровадження накопичувальних механізмів пенсійного забезпечення. Трансформація пенсійної системи із солідарної у змішану – процес складний і затратний. Як приклад успішного переходу, часто називають Чилі, де авторитарний уряд зумів здійснити відносно швидке реформування пенсійного забезпечення. При реформуванні були повністю враховані пенсійні права, набуті у розподільчій пенсійній системі. Всі працівники, які вирішили перейти в нову накопичувальну пенсійну систему, отримали облігацію – —визнання пенсійного боргу», яку вносили на індивідуальний рахунок у новій системі пенсійного страхування. У демократичних країнах послідовність і розробленість реформи виступає одним з найважливіших параметрів перебудови пенсійних систем. Вдалий приклад – система страхування по старості у Великобританії, яка сформувалася в результаті багатьох поступових інституційних змін, проведених за останні десятиріччя. У результаті було створено стійку модель, в якій державні і приватні джерела фінансування тісно переплетені один з одним, що обумовлює порівняно низький рівень державних видатків на пенсійне забезпечення громадян. Прикладом одномоментної реформи може служити пенсійна система Польщі, де, на відміну від більшості інших країн, реформа проводилася з мінімальною зміною планів після прийняття законодавчої бази. Особливо слід відзначити створення спеціального органу, відповідального за розробку і реалізацію реформ та його незалежність від політичної кон'юнктури. Змінювані уряди утримувалися від прийняття популістських заходів і убезпечували пенсійну систему від спроб зовнішнього втручання. Це не вдалося зробити в Угорщині та багатьох країнах Латинської Америки (за винятком Чилі). Особливостями трансформаційних процесів є, по-перше, наявність зрілих, універсальних, розподільних схем, що охоплюють усе населення й доповнені діючими в основному у приватному секторі добровільними системами, заснованими на особистому страхуванні. По-друге, врахування

соціально-економічного й політичного розвитку, а отже, здійснення змін таким чином, щоб не порушувати згоди як політичних, так і соціальних партнерів; віри населення в дієвість систем пенсійного забезпечення. Ці два моменти визначали напрями пенсійних реформ.

У сформованих умовах все більш актуальними стають питання забезпечення реальної фінансової стійкості державного Пенсійного фонду та ефективного управління його фінансовими ресурсами. Однак у найближчий час, і особливо в довгостроковій перспективі, вони не можуть бути вирішені за допомогою тільки оперативних заходів щодо мобілізації страхових внесків та залученню коштів з державного бюджету для фінансування передбачених законодавством пенсійних виплат, без аналізу причин та прийняття дієвих заходів щодо зменшення залежності ПФУ від державного бюджету.

Таким чином, державою мають впроваджуватися заходи налагодження фінансового забезпечення системи загальнообов'язкового пенсійного страхування.

РОЗДІЛ 2 СТАН ФОРМУВАННЯ ТА ВИКОРИСТАННЯ ФІНАНСОВИХ

РЕСУРСІВ СИСТЕМИ ПЕНСІЙНОГО ЗАБЕЗПЕЧЕННЯ В УКРАЇНІ

2.1. Фінансове забезпечення видатків Пенсійного фонду України

Пенсійне законодавство України «гарантує всім непрацездатним громадянам України право на матеріальне забезпечення за рахунок суспільних фондів споживання шляхом надання пенсій» [47]; «...соціальну захищеність пенсіонерів шляхом встановлення пенсій на рівні, орієнтованому на прожитковий мінімум, а також регулярного перегляду їх розмірів у зв'язку зі збільшенням розміру мінімального споживчого бюджету й підвищенням ефективності економіки» [42].

Фінансування видатків Пенсійного фонду України, як правило, відбувається за рахунок власних надходжень фонду та за рахунок коштів Державного бюджету України.

Аналіз структури загальних видатків на соціальний захист в Україні та ряді європейських країн свідчить, що близько 50% усіх видатків системи соціального захисту України спрямовується на осіб пенсійного віку, що є значно більше, ніж їх спрямовують у країнах-членах ЄС. Так, у 2020 році в середньому по EU-27 ця частка склала 40,7%, причому, найбільше значення цієї частки у Латвії – 54%, найменше в Ірландії – близько 21% [28]. Слід зазначити, що в 2019–2020 роках приріст видатків Державного бюджету України на соціальний захист пенсіонерів, як і видатків на соціальне забезпечення загалом зменшився (табл.2.1).

Трансферт Пенсійному фонду України у 2020 році становив 182,3 млрд. грн. (що на 32,2 млрд. грн. більше, ніж у 2019 році), у тому числі із загального фонду Державного бюджету України – 173,9 млрд. грн. Значний приріст виплат з державного бюджету до Пенсійного фонду України був спричинений фінансуванням одноразової виплати найбільшій групі пенсіонерів (було сплачено у березні та квітні 2020 року). На цей напрям було спрямовано 7,9 млрд. грн., отриманих від пільгового розмитнення автомобілів з іноземною реєстрацією. Вражаючим є аналіз питомої ваги видатків на соціальний захист пенсіонерів у видатках державного бюджету та видатках на соціальний захист населення.

Таблиця 2.1.

Динаміка державних видатків на соціальний захист пенсіонерів у загальній структурі видатків Державного бюджету України за 2018–2020 роки

Назва видатків	2018	2019	2020	Темп зростання 2020 року до 2018, %	Відхилення 2020 року до 2018, +/-
Усього видатків, млрд. грн.	839,5	985,9	1075,1	46,3	498,2
Видатки на соціальний захист та соціальне забезпечення населення, млрд. грн.	144,5	163,9	218,6	52,6	114,9
Видатки на соціальний захист пенсіонерів, млрд. грн.	133,5	150,1	182,3	48,0	87,5
Питома вага видатків на соціальний захист пенсіонерів у державному бюджеті, %	15,9	15,2	16,9	x	x

Питома вага видатків на соціальний захист пенсіонерів у видатках на соціальний захист населення, %	92,4	91,6	83,4	x	x
--	------	------	------	---	---

Джерело: Складено автором за даними Пенсійного фонду України [28]

Протягом 2018–2020 років частка видатків державного бюджету на покриття дефіциту Пенсійного фонду України складала 15–20%, іншими словами «з'їдала» щороку п'яту частину видаткової складової бюджету і майже всі видатки на соціальний захист населення (близько 90%). Порівняльний аналіз доходів та видатків бюджету Пенсійного фонду України за 2018–2020 роки зображено на рис. 2.1.

На рис. 2.1 помітно, що в 2018, 2019 та 2020 роках видатки перевищували доходи на 1,0 млрд. грн., 4,7 млрд. грн. та 0,9 млрд. грн. відповідно. 2020 рік відзначився рекордним зростанням доходів Пенсійного фонду України – на суму 81,1 млрд. грн., що пов'язано зі збільшенням мінімальної заробітної плати та отриманням одноразового трансферту з Державного бюджету України.

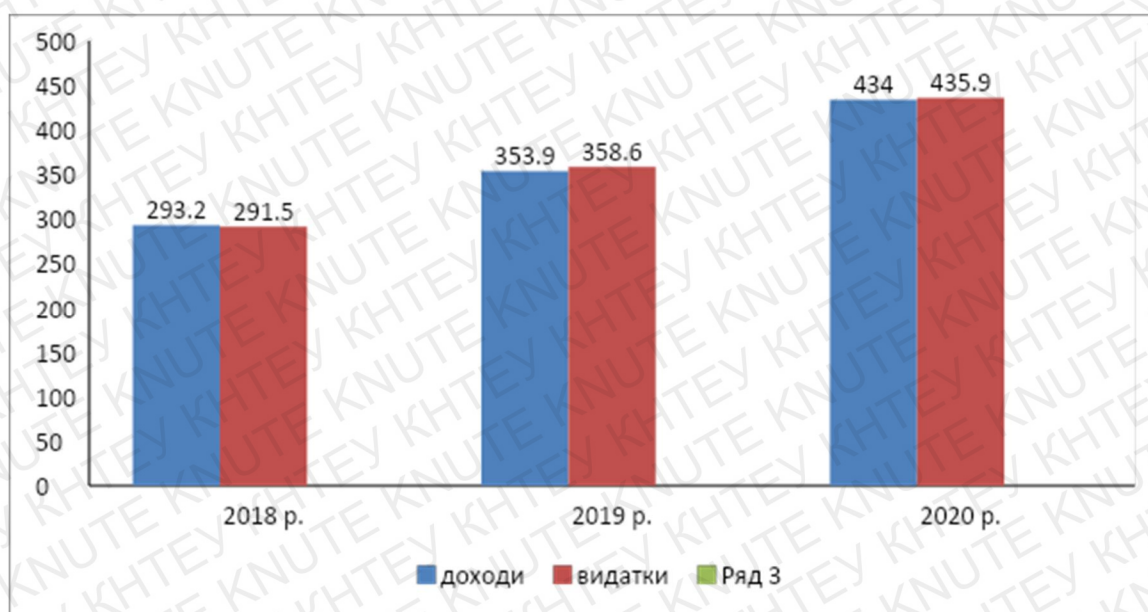

Рис. 2.1. Доходи та видатки Пенсійного фонду України за 2018–2020 роки

Джерело: Складено автором за даними Пенсійного фонду України [28]

У цілому доходи Пенсійного фонду України в 2020 році зросли на 170,0 млрд. грн. у порівнянні з 2018 роком, що відображає зміни в розмірі 2,5% ВВП.

Для видаткової частини бюджету Пенсійного фонду України характерні аналогічні тенденції. Аналіз видаткової частини бюджету Пенсійного фонду України показав, що за останні роки найвищий рівень видатків був характерний для 2020 року. Абсолютне зростання видаткової частини в 2020 році порівняно з аналогічним показником 2018 року становить 169,9 млрд. грн.

Основну питому вагу в доходах Пенсійного фонду України займають надходження від ЄСВ, розподіленого на загальнообов'язкове державне пенсійне страхування та коштів Державного бюджету України, частка яких у 2020 році в загальних доходах Пенсійного фонду України становила 54,3% та 41,8% відповідно. У таблиці 2.2 показано структуру доходів Пенсійного фонду України в 2018–2020 роках [28].

З даних таблиці 2.2 помітно, що в 2018–2020 роках спостерігалася аналогічна з 2020 роком тенденція: у загальних доходах у середньому 53% становлять надходження ЄСВ, близько 45% – кошти Державного бюджету України та 2% – інші надходження. У 2018 році надходження від ЄСВ збільшилися на 47 млрд. грн., фінансування з Державного бюджету України зменшилося на 9 млрд. грн. У 2019 році збільшилося як надходження від ЄСВ на 42,5 млрд. грн, так і фінансування з Державного бюджету України на 16,6 млрд. грн. За весь проаналізований період із Державного бюджету до Пенсійного фонду України було перераховано 789,6 млрд. грн.

Таблиця 2.2.

Структура доходів Пенсійного фонду України у 2018–2020 роках

Назва статті	2018		2019		2020	
	Сума, млрд. грн.	Частка ,%	Сума, млрд. грн.	Частка ,%	Сума, млрд. грн.	Частка ,%
Власні надходження (за рахунок єдиного соціального внеску)	154,3	52,6	196,8	55,6	236,3	54,3
Кошти Державного бюджету України	133,5	45,5	150,1	42,4	181,8	41,8
Інші надходження	5,4	1,8	7,0	2,0	16,9	3,9
Усього	293,2	100	353,9	100,0	435,0	100,0

Джерело: Складено автором за даними Пенсійного фонду України [28]

Основну частку у видатках Пенсійного фонду України становлять видатки на пенсійні виплати – у середньому 98% за проаналізований період 2018–2020 рр.

(табл.2.3).

Таблиця 2.3.

Структура видатків Пенсійного фонду України у 2018–2020 роках

Назва статті	2018		2019		2020	
	Сума, млрд. грн.	Частка, %	Сума, млрд. грн.	Частка, %	Сума, млрд. грн.	Частка, %
Пенсійні виплати	286,7	98,4	352,7	98,4	429,4	98,5
Адміністративні видатки	3,5	1,2	4,4	1,2	5,3	1,2
Оплата послуг поштових підприємств з виплати та доставки пенсій	1,3	0,4	1,5	0,4	1,2	0,3
Усього	291,5	100,0	358,6	100,0	435,9	100,0

Джерело: Складено автором за даними Пенсійного фонду України [28]

Абсолютне зростання видаткової частини в 2020 році порівняно з аналогічним показником 2019 року становить 77,3 млрд. грн., що пов'язано зі зростанням видатків на пенсійні виплати на 21,7% та адміністративних видатків на близько 20,5%. Для видатків на пенсійні виплати характерні такі зміни: у 2018 та 2019 роках збільшення на 36,8 млрд. грн. та 66 млрд. грн. відповідно, або 15% та 23%. Щодо адміністративних витрат, то зміни порівняно з попереднім роком відбулися в 2018 та 2019 роках – вони зросли на 1,1 млрд. грн. та 1 млрд. грн. відповідно або 45% та 26%. Також окремо виділяються видатки на оплату послуг поштових підприємств із виплати та доставки пенсій, які мають незначну питому вагу (близько 0,5%) та майже не змінювалися протягом 2018–2020 років. Упродовж 2018–2020 років чисельність пенсіонерів в Україні знижується. У 2020 році чисельність осіб, що отримують пенсію, порівняно з 2018 роком скоротилася на 8%.

Показники чисельності пенсіонерів, доходів і видатків Пенсійного фонду України наведено в табл. 2.4.

Таблиця 2.4.

Доходи і видатки Пенсійного фонду України (у % до ВВП)

Назва видатків	2018	2019	2020
Чисельність пенсіонерів в Україні, млн. осіб	11,7	11,5	11,3
Доходи Пенсійного фонду України, % ВВП	9,8	9,9	10,9
Доходи Пенсійного фонду України (кошти Державного бюджету України), % ВВП	4,5	4,2	4,6
Видатки Пенсійного фонду України, % ВВП	9,8	10,1	11,0

жерело: Складено автором за даними Пенсійного фонду України [28]

При цьому частка надходжень коштів від Державного бюджету збільшилася на 0,4% ВВП. Наведені в таблиці 2.4. дані свідчать, що лише у 2018 році відношення доходів Пенсійного фонду України до ВВП перевищувало відношення видатків Пенсійного фонду України до ВВП. В інші роки мало місце від'ємне сальдо бюджету Пенсійного фонду України, що фінансувалося шляхом отримання казначейських, з єдиного казначейського рахунку або інших позик.

З урахуванням вищезазначеного виділимо основні проблеми формування бюджету Пенсійного фонду України:

1. Законодавчі проблеми. Законодавчо встановлений порядок формування доходів бюджету Пенсійного фонду з коштів державного бюджету, який покладає на Пенсійний фонд зобов'язання виплати пенсій незалежно від надходження коштів із цих джерел, сприяє невиконанню або відстроченню виконання фінансових зобов'язань перед бюджетом фонду, що призводить до його розбалансування і відволікання коштів, призначених на виплату трудових пенсій.
2. Організаційні проблеми. Непослідовність дій Кабінету Міністрів України щодо підвищення розмірів трудових пенсій викликає диспропорцію у розмірах трудових пенсій та пенсій військовослужбовців строкової служби.

3. Фінансові проблеми. Поступове перекладання фінансування виплати державних пенсій на кошти спеціального фонду державного бюджету, витрати якого, відповідно до ст. 23 Бюджетного кодексу України, мають постійне бюджетне призначення, яке дає право проводити їх виключно в межах надходжень, створює ризики неповного фінансового забезпечення виплати зазначених пенсій і робить цю статтю видатків незахищеною.

Проведемо, горизонтальний аналіз середнього розміру пенсій за регіонами України (табл.2.5.).

Результати аналізу дають підстави стверджувати, що середній розмір пенсії по країні в цілому станом на 01.10.2020 року в порівнянні з 2018 роком збільшився на 575 грн. або на 24%. При цьому, найбільше пенсійні виплати зросли у тих областях, де проживають пенсіонери, які отримують пільгові пенсії за шкідливі умови праці: Донецька – на 735 грн. або на 22%, Луганська – на 727 грн. або на 24%, в м. Києві, що на 28%, та найменше на 21% в Запорізьській області.

Таблиця 2.5.

**Показники середнього розміру пенсійних виплат у розрізі регіонів
України за 2018-2020 рр.**

№	Назва області	2018 рік	2019 рік	Станом 01.01.2020	Динаміка 2018/2020	
					абсолют відх. (грн.)	віднос. відх. (%)
1	Вінницька	2083	2233	2596	513	25
2	Волинська	2089	2238	2604	515	25
3	Дніпропетровська	2853	2999	3485	632	22
4	Донецька	3268	3438	4003	735	22
5	Житомирська	2133	2311	2701	568	27
6	Закарпатська	1997	2139	2463	466	23
7	Запорізька	2681	2801	3254	573	21
8	Івано-Франківська	2148	2287	2645	497	23

9	Київська	2501	2682	3142	641	26
10	Кіровоградська	2197	2344	2729	532	24
11	Луганська	2985	3171	3712	727	24
12	Львівська	2255	2414	2808	553	25
13	Миколаївська	2303	2475	2872	569	25
14	Одеська	2330	2530	2938	608	26
15	Полтавська	2400	2567	3016	616	26
16	Рівненська	2097	2237	2584	487	23
17	Сумська	2233	2386	2781	548	25
18	Тернопільська	1930	2059	2384	454	24
19	Харківська	2530	2676	3131	601	24
20	Херсонська	2140	2291	2645	505	24
21	Хмельницька	2063	2232	2603	540	26
22	Черкаська	2210	2353	2749	539	24
23	Чернівецька	1998	2134	2457	459	23
24	Чернігівська	2187	2362	2764	577	26
25	м.Київ	3332	3677	4251	919	28

Джерело: Складено автором за даними Пенсійного фонду України [28]

Важливим для оцінки соціальної захищеності населення, що отримало право на пенсію за віком є співставлення середнього розміру пенсії з прожитковим мінімумом, який виступає базовим соціальним стандартом в країні (табл.2.6).

Таблиця 2.6

Співвідношення середнього розміру пенсії до прожиткового мінімуму в Україні

Показники	2018*	2019*	2020*
Прожитковий мінімум для працездатних осіб, грн	1762	1921	2027
Прожитковий мінімум для непрацездатних осіб, грн	1373	1497	1638
Середній розмір пенсійних виплат, грн	2357	2521	2932
Співвідношення, %			
До прожиткового мінімуму для працездатних осіб	133,7	131,2	144,6
До прожиткового мінімуму для непрацездатних осіб	171,6	168,4	179,0

*станом на 1 січня

Джерело: Складено автором за даними Пенсійного фонду України [28]

Як можна бачити, співвідношення середнього розміру пенсії з прожитковим мінімумом для непрацездатних осіб складає станом на 1 січня 2020 року 179%, або 1,79 рази. Можна стверджувати, що рівень такого фінансового забезпечення середнього розміру пенсій в Україні є недостатнім для забезпечення гідного життя пенсіонерів.

Зазначимо, що за даними «Інституту демографії ім. М.В. Птухи», на 01.01.2017 року чисельність населення без обліку окупованих територій становила 36 млн. осіб. Цифра істотно менша від офіційних даних Укрстату - 42,6 млн. осіб. Перепис населення в Україні не проводився з 2001 року. Вже до 2050 р при збереженні тенденції скорочення кількості воно ще скоротиться на 8млн. осіб. І реальне населення України, найбільшої країни Європи, майже через 30 років буде близько 20 млн. осіб. Дивлячись на те, що в 1990 р. в Україні проживало 50 млн.

У найближчі 10 років дисбаланс між працюючими і соціально незахищеними стане критичним. На 1 працівника припадатиме 2-3 утриманця. Пенсійний вік буде підвищуватися кожні 2-3 роки, усе більше українців не доживуть до виходу на пенсію. Підростаючому поколінню доведеться працювати вдвічі більше, щоб утримувати старіюче населення. При цьому рівень їхніх доходів та якість життя залишиться одними з найнижчих в Європі. Замість розвитку медицини, освіти, будівництва доріг кошти з Держбюджету будуть іти на соціальні виплати. Залежність України від зовнішніх донорів стане критичною, ми ніколи не набудемо інституційної незалежності й будемо повністю грати за правилами інших країн [28].

Отже, існує ризик того, що тенденції щодо демографічної ситуації в країні найближчим часом можуть призвести до незбалансованості демографічного навантаження на працездатне населення, а також подальшого збільшення дефіциту бюджету Пенсійного фонду України.

Для визначення невідкладних заходів щодо зменшення поточного дефіциту та збалансування бюджету Пенсійного фонду України слід проаналізувати причини

розбалансування бюджету Пенсійного фонду, до яких, у першу чергу, слід віднести такі:

- негативні демографічні чинники в країні;
- значний рівень тіньового сектора економіки;
- порушення принципу економічної залежності видатків споживання від отриманих доходів і ВВП;
- додаткове навантаження на бюджет Пенсійного фонду, обумовлене прийняттям рішень про підвищення мінімальних пенсійних виплат;
- скорочення кількості страхувальників;
- законодавче обмеження об'єкта справляння страхових внесків максимальною величиною (15 розмірів прожиткового мінімуму для працездатних осіб).

У сформованих умовах все більш актуальними стають питання забезпечення реальної фінансової стійкості державного Пенсійного фонду та ефективного управління його фінансовими ресурсами. Однак у найближчій час, і особливо в довгостроковій перспективі, вони не можуть бути вирішені за допомогою тільки оперативних заходів щодо мобілізації страхових внесків та залученню коштів з державного бюджету для фінансування передбачених законодавством пенсійних виплат, без аналізу причин та прийняття дієвих заходів щодо зменшення залежності ПФУ від державного бюджету. Глибинні причини фінансової нестійкості ПФУ не можуть бути нівельовані і тим більше усунені без докорінної зміни стратегії формування та використання його фінансових ресурсів.

2.2. Аналіз розвитку системи недержавного пенсійного забезпечення

Недержавне пенсійне забезпечення є важливою складовою системи пенсійного забезпечення в Україні. Реалізація механізмів недержавного

пенсійного забезпечення здійснюється в Україні у відповідності до Закону України «Про загальнообов'язкове державне пенсійне забезпечення» №1057 від 09.07.2003 р.

За даними Державного реєстру фінансових установ на кінець 2020 року функціонує 62 недержавних пенсійних фондів і 22 адміністратори фондів. За останні роки кількість недержавних пенсійних фондів неухильно зменшується. Так, у 2017 році у Державному реєстрі налічувалось 72 недержавних пенсійних фондів та 23 адміністратори, у 2018 році – 66 фондів та 22 адміністратори, у 2019 році – 64 фондів. На зменшення кількості недержавних пенсійних фондів вплинули кризові тенденції, оскільки недержавні пенсійні фонди є безпосередніми учасниками фінансового ринку.

Розвиток недержавного пенсійного страхування характеризується високим рівнем концентрації фондів у столичному регіоні. Хоча недержавні пенсійні фонди функціонують у восьми регіонах країни, однак понад 7/10 із них зареєстровані у м. Києві (рис. 2.2).

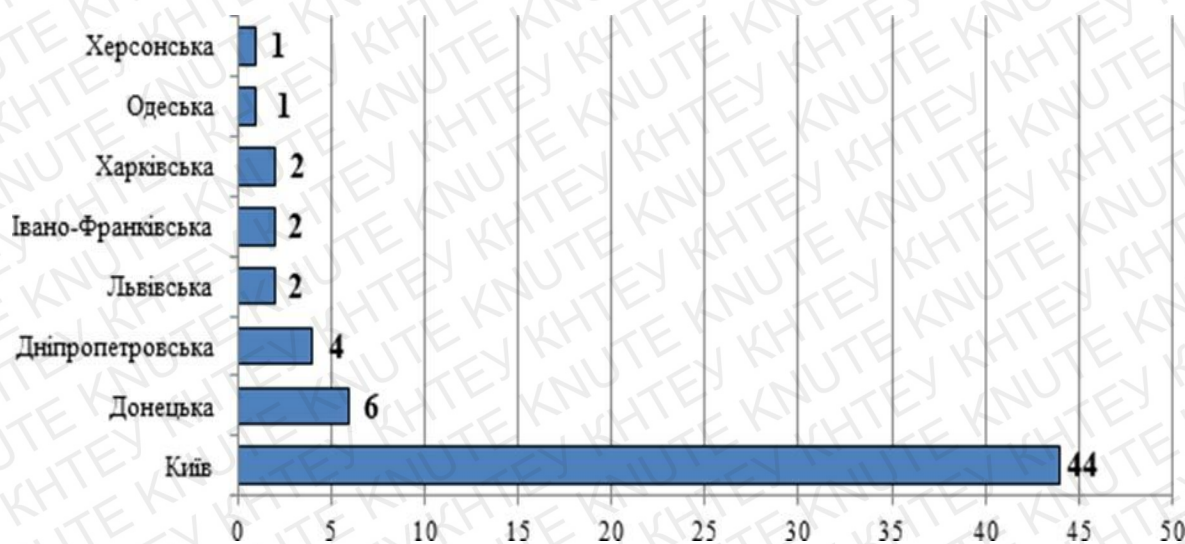

Рис. 2.2. Кількість та територіальне розміщення недержавних пенсійних фондів в Україні у 2020 році, од.

Скорочення кількості недержавних пенсійних фондів зумовлене як ліквідацією, так і консолідацією ринку пенсійних послуг. Ліквідації найчастіше

зазнають фонди, які не здійснюють своєї діяльності, активи таких фондів дорівнюють нулю. Однією із причин зменшення кількості недержавних пенсійних фондів можна зазначити їхнє об'єднання через злиття чи приєднання. Консолідація ринку недержавного пенсійного забезпечення вважається позитивною тенденцією в частині впровадження другого рівня пенсійної системи є, так як дає можливість залишити на ринку найбільш серйозних та надійних учасників.

Як свідчить вітчизняна практика, сплачені пенсійні внески вважають основним якісним показником, що характеризує систему недержавного пенсійного забезпечення. У 2018 році порівняно із 2017 роком сума пенсійних внесків зросла всього на 0,1%. У 2019 р. сума пенсійних внесків становила 2000,5 млн. грн., збільшившись протягом року на 5,4% (2,2 млн. грн.). На збільшення суми пенсійних внесків вплинуло:

- зростання на 38,5% обсягів пенсійних внесків від фізичних осіб та на 3,1% суми пенсійних внесків від юридичних осіб;
- у 2019 році зменшення суми пенсійних внесків від юридичних осіб на 1,7% та збільшення пенсійних внесків від фізичних осіб на 34,8% (табл. 2.7).

Таблиця 2.7.

Показники залучення фінансових ресурсів недержавними пенсійними фондами в Україні у 2017-2019 рр.

Показники	2017	2018	2019	Темпи приросту, %	
				2018/17 рр	2019/18 рр
Кількість укладених пенсійних контрактів, тис. шт.	62,6	58,7	68,8	-6,2	17,2
Загальна кількість учасників недержавних пенсійних фондів, тис. осіб	834,0	840,8	855,3	0,8	1,7
Пенсійні внески, всього, млн. грн., в т.ч.:	1895,2	1897,3	2000,5	0,1	5,4
Від фізичних осіб	92,2	124,3	172,1	34,8	38,5
Від фізичних осіб-підприємців	0,2	0,2	0,2	0,0	0,0
Від юридичних осіб	1802,1	1897,3	2000,5	-1,7	3,1

Важливим для визначення рівня попиту на послуги недержавних пенсійних фондів окремих груп клієнтів є аналіз пенсійних внесків у розрізі окремих груп економічних суб'єктів, зокрема фізичних та юридичних осіб, а також фізичних осіб-підприємців. Зростання пенсійних внесків від юридичних осіб свідчить про те, що підприємства здійснюють пенсійне забезпечення своїх працівників шляхом здійснення періодичних виплат пенсійних внесків, що є позитивною рисою їх функціонування. Отже, аналіз динаміки основних показників діяльності недержавних пенсійних фондів свідчить про негативні їх тенденції.

Як бачимо, темпи приросту основних показників, таких як, кількість укладених пенсійних контрактів, загальна кількість учасників недержавних пенсійних фондів, загальна вартість активів, що свідчить про стагнацію у сфері недержавного пенсійного забезпечення. Дані тенденції можна охарактеризувати наступними факторами: економічна та політична нестабільність, високий рівень інфляції та знецінення національної грошової одиниці; недостатня розвиненість національного фондового ринку, що не дозволяє в повному обсязі реалізовувати всі потенційні можливості використання заощаджень населення (втілених у пенсійних активах) в інвестиційних процесах; низький фінансовий рівень спроможності громадян для участі у системі недержавного пенсійного забезпечення.

В таблиці 2.8. розглянемо структуру інвестиційного портфелю недержавних пенсійних фондів в Україні у 2019-2020 рр.

У 2020 році переважними напрямками інвестування пенсійних активів були цінні папери, дохід за якими гарантовано Кабінетом Міністрів України (46,0%), депозити в банках (35,9% інвестованих активів), облігації підприємств, емітентами котрих є резиденти України (10,9%), об'єкти нерухомості (1,7%) та акції українських емітентів (1,6%).

Сума інвестиційного доходу недержавних пенсійних фондів у 2020 році, незважаючи на те, що дані є лише за 11 місяців, зросла в порівнянні з 2019 роком в 1,2 рази до 1767,7 млн. грн. Порівняно із 2017 роком зростання інвестиційного доходу недержавних пенсійних фондів становить понад 1,6 рази. Позитивною

динамікою характеризується також обсяг прибутку недержавних пенсійних фондів від інвестування активів – у 2020 році він склав 1,44 млрд. грн., тоді як у 2019 році – 1,18 млрд. грн., у 2018 році – всього 0,83 млрд. грн.

Таблиця 2.8.

Структура інвестиційного портфелю недержавних пенсійних фондів в Україні у 2019-2020 рр.

Показники	2019		2020		Приріст 2020/19 рр., %
	млн. грн.	%	млн. грн.	%	
Грошові кошти розміщені на депозитах	1083,3	43,9	985,5	35,9	91,0
Цінні папери, дохід за якими гарантовано КМУ	1004,9	40,8	1263,5	46,0	125,7
Облігації українських емітентів	202,4	8,2	298,6	10,9	147,5
Акції українських емітентів	11,3	0,5	43,8	1,6	387,6
Об'єкти нерухомості	62,6	2,5	47,3	1,7	75,6
Банківські метали	10,1	0,4	9,8	0,4	97,0
Кошти на поточному рахунку	22,2	0,9	18,5	0,7	83,3
Активи, не заборонені законодавством	24,0	1,0	26,2	1,0	109,2
Дебіторська заборгованість	41,8	1,7	48,3	1,8	115,6
Акції іноземних емітентів	3,0	0,1	3,7	0,1	123,3
Всього активів	2465,6	100,0	2745,2	100,0	111,3

Таким чином, за три роки зростання обсягів прибутку від інвестиційної діяльності недержавних пенсійних фондів склало понад 1,7 рази (табл. 2.9).

Таблиця 2.9.

Динаміка інвестиційного доходу та прибутку від інвестування недержавних пенсійних фондів в Україні у 2018-2020 рр., млн. грн.

Рік	Сума інвестиційного доходу	Прибуток від інвестування активів
2018	1080,5	834,8
2019	1455,5	1183,9
30.11.2020	1767,7	1440,5

Для захисту від втрат, збереження та примноження активи фондів інвестуються у різні фінансові інструменти. На початок 2020 року активи недержавних пенсійних фондів були інвестовані в державні та корпоративні облігації, в акції українських емітентів, в грошові кошти, розміщені на депозитах банківських установ, в банківські метали, об'єкти нерухомості.

Сумарний дохід недержавних пенсійних фондів за рахунок інвестування пенсійних активів, станом на 30.11.2020 р. становив 917,6 млн. грн., зменшившись у порівнянні зі станом на 30.11.2019 р. на 97,0 млн. грн., або на 9,6%. Тобто відбувається значне скорочення прибутку від інвестування активів недержавних пенсійних фондів, зокрема на 190,8 тис. грн. (18,8%) у 2019 році та на 124, 6 тис. грн. (15,1%) у 2020 році.

Аналіз динаміки основних показників діяльності недержавних пенсійних фондів свідчить про незначні позитивні тенденції. Як бачимо, темпи приросту основних показників, таких як, кількість укладених пенсійних контрактів, загальна кількість учасників, загальна вартість активів, загальна вартість доходу, отриманого від інвестування пенсійних активів мають тенденцію до збільшення, що свідчить про вихід недержавного пенсійного забезпечення із кризи.

Основними критеріями ефективності діяльності недержавних пенсійних фондів відповідно до чинного законодавства є показники чистої вартості активів та чистої вартості одиниці пенсійних внесків. Чиста вартість активів недержавних пенсійних фондів визначається як «різниця між вартістю активів та загальною сумою зобов'язань на день проведення підрахунку».

Динаміка чистої вартості одиниці пенсійних внесків характеризує виконання недержавними пенсійними фондами двох основних завдань:

1. приріст чистої вартості одиниці пенсійних внесків в розмірі, що перевищує рівень інфляції відображає збереження пенсійних накопичень;
2. забезпечення стабільної і рівномірної тенденції зростання даного показника обумовлює нагромадження пенсійних заощаджень учасників.

Позитивною тенденцією 2020 року стало зростання чистої вартості активів майже всіх недержавних пенсійних фондів з числа проаналізованих.

Важливе значення в управлінні фінансовими ресурсами недержавних пенсійних фондів має оптимізація витрат на їх діяльність. Середній розмір адміністративних витрат фондів впродовж 2018-2020 років був відмічений вище 6% вартості усіх пенсійних активів. Отже, загалом відмічається позитивна тенденція до збільшення адміністративних витрат всіх недержавних пенсійних фондів.

Загальна сума витрат недержавних пенсійних фондів, що відшкодовуються за рахунок пенсійних активів, на кінець 2018 р. складає 135,3 млн. грн., що на 27% перевищує вказаний показник, що спостерігався у попередньому періоді. Найбільшу питому вагу у загальному обсязі витрат складає винагорода за надання послуг з управління активами – 69,8%, а також витрати на оплату послуг з адміністрування – 21,7% .

Відповідно до Положення Національної комісії врегульовано річний граничний розмір витрат, який відшкодовуються за рахунок пенсійних активів, не може бути більшою за 7% від чистої вартості активів пенсійного фонду. Однак, зважаючи на рівень витрат недержавних пенсійних фондів і зарубіжній практиці, можна відмітити, що даний показник є завищеним.

Станом на 30.11.2020 року пенсійні виплати отримали 69 тис. осіб або 8,2% від загальної кількості учасників недержавних пенсійних фондів. Загальна сума 99 пенсійних виплат, здійснених фондами, на 30.11.2020 р. складала 300,2 млн. грн., що у порівнянні з даним показником 2019 р. більше на 19,2%. Загальний обсяг пенсійних виплат характеризується переважанням одноразових пенсійних виплат. Це спричинено недостатнім розміром пенсійних накопичень учасників для фінансування виплат на відповідний термін. В результаті інвестиційні можливості вказаних фондів обмежуються внаслідок відпливу коштів.

Таким чином, за результатами проведеного аналізу відмітимо, що недержавні пенсійні фонди не можна ще вважати ні як істотне джерело інвестиційних ресурсів, що забезпечують економічний розвиток держави, ні альтернативне джерело

пенсійного забезпечення її населення. В сучасних умовах розвиток недержавних пенсійних фондів обумовлює необхідність застосування державою заходів, що сприятимуть як роз'ясненню усіх переваг системи недержавного пенсійного забезпечення, так і зростанню добробуту громадян в країні в цілому.

Абсолютні показники економічного розвитку України та динаміки активів недержавних пенсійних фондів залишаються на низькому рівні, що негативно впливає на нарощування фінансового ринку та розширення діяльності недержавних пенсійних фондів.

Пенсійні активи постійно зростають, проте частка пенсійних активів у ВВП країни має дуже маленький відсоток, про що свідчить нерозвиненість системи недержавного пенсійного забезпечення.

РОЗДІЛ 3 РОЗВИТОК СИСТЕМИ ПЕНСІЙНОГО ЗАБЕЗПЕЧЕННЯ В УМОВАХ ПЕНСІЙНОЇ РЕФОРМИ

3.1. Світовий досвід реформування систем пенсійного забезпечення

Для подальшого розвитку і реформування пенсійного забезпечення в Україні необхідно також аналізувати зарубіжний досвід провідних країн світу щодо функціонування та реформування пенсійної системи та впровадження міжнародної практики в питаннях реформування пенсійного забезпечення в нашій країні.

В моделях пенсійних систем різних країн існують певні відмінності, кожна з них має свої специфічні особливості і структуру, проте є схожі елементи в пенсійному забезпеченні, наприклад, участь держави у регулюванні та покритті дефіцитів солідарних пенсійних фондів, гарантуванні мінімальної пенсії з державного бюджету для громадян. В Іспанії відповідальність за фінансування пенсійного забезпечення майже повністю покладається на державу.

Головною проблемою всіх систем пенсійного забезпечення на сьогодні є демографічна ситуація: прогресивне старіння населення, що ставить під сумнів фінансову стійкість державних пенсійних систем, адже на працююче населення зростає навантаження. Демографічне навантаження населення старше 65 років до населення від 15 до 64 років має зростаючу тенденцію.

Для того щоб послабити навантаження на працююче населення уряди країн з кожним роком збільшують пенсійний вік. В економіко розвинутих країнах підвищення пенсійного віку відбувається більш повільними темпами, ніж в країнах Східної Європи та країнах – колишніх республіках СРСР, адже пенсійний вік в цих країнах від самого початку був встановлений на високому рівні.

Наприклад, у Німеччині за рік пенсійний вік підвищується тільки на один місяць.

В країнах з розвинутою економікою, з метою посилення мотивації в економічних суб'єктів участі в державному пенсійному забезпеченні, існує перерозподіл навантаження між працівником і роботодавцем.

Загальні обов'язкові ставки пенсійних внесків для середнього заробітку в 2018 році склали в середньому 18,4% для 33 країн ОЕСР, які мають спеціальні пенсійні внески. В Ірландії, Іспанії та Великобританії обов'язкові внески не призначені для пенсій і покривають соціальне страхування. В Німеччині, Японії та США внески встановлені на однаковому рівні для роботодавців та працівників (табл. 3.1.). Основною перевагою такого механізму є: підвищення особистої відповідальності кожної особи за свій майбутній пенсійний захист та збільшення активності учасників системи пенсійного забезпечення.

Таблиця 3.1

Розмір обов'язкових пенсійних внесків роботодавців і найманих працівників на державне пенсійне страхування, %

Країна	Разом	Роботодавці	Наймани працівники
Іспанія	28,3	23,6	4,7
Італія	33	23,8	9,2

Німеччина	18,6	9,3	9,3
Франція	27,5	16,3	11,2
Швеція	17,2	10,2	7
Норвегія	21,9	14,1	7,8
США	12,4	6,2	6,2
Австрія	22,9	12,6	10,3
Канада	10	5	5
Фінляндія	24,4	17,7	6,7
Данія	12	8	4
Греція	20	13,3	6,7
Японія	18,3	9,15	9,15
Норвегія	18,1	10,5	7,6

Показником ефективності пенсійного забезпечення є коефіцієнт заміщення. Чистий коефіцієнт заміщення визначається як співвідношення чистої пенсії до чистого передпенсійного доходу особи, з урахуванням внесків на соціальне страхування та податку на доходи фізичних осіб, що сплачуються працівниками та пенсіонерами. За нормативами ООН він має становити не нижче 40% попереднього середнього доходу (рис. 1.1).

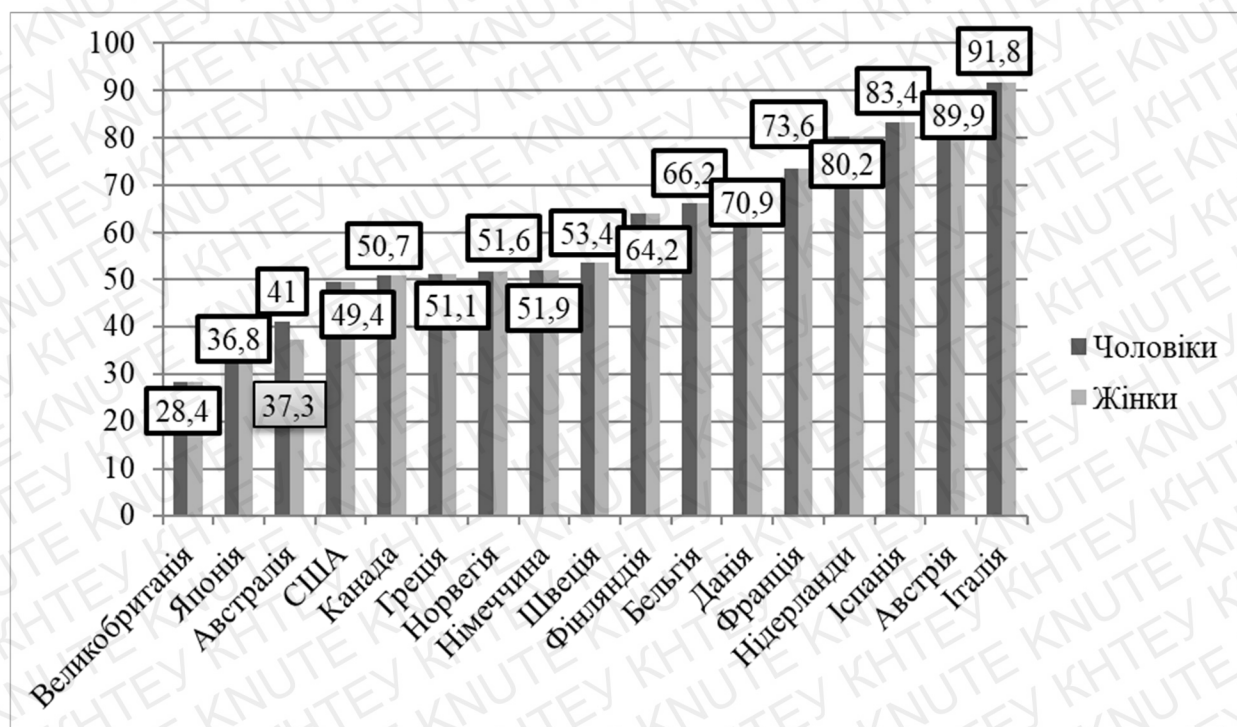

Рис. 1.1 Чистий коефіцієнт заміщення пенсії, %

Серед усіх економічно розвинених країн чистий коефіцієнт заміщення однаковий для жінок і для чоловіків, окрім Австралії, там коефіцієнт заміщення у жінок дещо нижчий ніж у чоловіків і складає 37,3 %, також цей показник нижче від норми у 40%. Також у Великобританії та Японії коефіцієнти нижче від норми на 11,6% та 3.2%, відповідно.

Пенсійні системи зарубіжних країн в більшості випадків ґрунтуються на поєднанні двох рівнів – державне та приватне (накопичувальне) пенсійне забезпечення. Світовий досвід організації національних пенсійних систем показує, що додаткові недержавні пенсійні виплати займають істотну частку в загальному рівні пенсійного забезпечення. Недержавні пенсійні фонди в розвинених країнах визнані важливими соціальними інститутами щодо поліпшення матеріального становища непрацездатних членів суспільства і мають високий рівень довіри громадян до пенсійної накопичувальної системи [22]. В Італії, Австрії, Німеччині, Франції, Бельгії, США, Фінляндії, Іспанії пенсійні системи розвиваються за принципом соціального страхування, в основному це солідарна пенсійна система,

яка доповнюється приватним пенсійним забезпеченням. Досить цікавими є пенсійні системи Німеччини та Великобританії, адже вони вважаються одними з найефективніших та найдосконаліших систем у Європі, саме тому їх варто розглянути більш детально.

Модель пенсійного забезпечення Німеччини характерна для Франції, Італії, Австрії та багатьох інших країн Західної Європи. Пенсійна система Німеччини є трирівневою:

1) Державне обов'язкове пенсійне страхування: а) пенсійне забезпечення державних службовців – федеральний рівень; б) пенсійне забезпечення робітників – земельний рівень.

2) Виробниче пенсійне страхування (добровільне рішення керівників підприємств). Пенсійне забезпечення на виробництві полягає в тому, що підприємство доручає страховому товариству або банкові накопичувати внески, що перераховуються роботодавцем у розмірі обговореної з працівником частини заробітної плати.

3) Приватне страхування. Таке забезпечення передбачає внесення громадянином коштів для формування своєї майбутньої пенсії.

Кошти в пенсійній системі не накопичуються, а працює схема, де працівники платять сьогоднішнім пенсіонерам. В пенсійному забезпеченні Німеччини відсутні поняття «максимальний» та «мінімальний» розмір пенсії, однак без базових і мінімальних пенсій, що сплачуються, перерозподіл в пенсійній системі обмежений. При обчисленні пенсії переважним фактором являється виробничий стаж людини. Пенсійний вік для чоловіків і жінок однаковий – 65 років, проте законодавство дозволяє вихід в 60 років особам, які втратили роботу, інвалідам другої групи. Така пенсія розраховується таким чином: за кожен неробочий місяць віднімається 0,3% пенсії. Якщо працівник має робочий стаж 35 років, то він має право піти на пенсію в 63 роки. Наразі в Німеччині лише 20% працівників, які пішли на пенсію раніше 65 років [22].

Сучасна пенсійна система Великобританії є також трирівнева і розділяється на базові державні пенсії, державні пенсії за вислугою років і недержавні пенсії.

Перший рівень - базова пенсія, яку виплачує держава всім громадянам після досягнення ними пенсійного віку. Розмір цієї пенсії не залежить від трудових успіхів, стажу роботи чи розміру заробітної плати, яку отримував пенсіонер.

Другий рівень - державні пенсії за вислугою років. Розмір цієї пенсії залежить від стажу працівника і заробітної плати, з якої сплачувалися внески. Працівник, який не бажає брати участь у державній пенсійній програмі, має змогу вийти з неї, однак у цьому випадку він зобов'язаний брати участь у будь-якій іншій схемі додаткового пенсійного забезпечення.

Третій рівень – недержавна пенсійна система. У Великобританії є багато способів накопичення приватних пенсій. Найбільшого поширення набули професійні пенсійні системи. Працівники укладають колективний договір з роботодавцем, на підставі якого він відраховує внески на пенсійне забезпечення і формує пенсійні виплати. Страхові компанії в додатковому пенсійному забезпеченні Великобританії відіграють значну роль. Приватне пенсійне забезпечення поступово витісняє державне .

Отже, світовий досвід пенсійного забезпечення демонструє, що недержавне пенсійне забезпечення становить дуже вагоме місце в пенсійній системі країн, але також продовжує функціонувати і солідарна система пенсійного забезпечення. Держави пропонують населенню нести відповідальність за рівень свого життя після виходу на пенсію для послаблення навантаження на солідарну пенсійну систему. Основні напрями реформування світових пенсійних систем є підвищення пенсійного віку та страхового стажу.

3.2. Пріоритетні напрями реформування вітчизняної системи пенсійного забезпечення

Наразі пріоритетними напрямами державної політики у сфері соціального захисту населення є реформування пенсійної системи в Україні з метою наблизити її до нових економічних реалій, розвиток недержавного пенсійного забезпечення та впровадження накопичувальної системи загальнообов'язкового державного пенсійного страхування.

Шляхи оптимізації функціонування пенсійного забезпечення в Україні мають бути прийнятними для всіх вікових груп населення та можливими для впровадження державними органами управління в Україні.

Розвиток пенсійного забезпечення в Україні повинен здійснюватися на інноваційних і системних засадах, а саме: соціальної справедливості, прийнятності, підтримки змін широкими верствами населення, свободи вибору, підвищення зацікавленості і відповідальності населення за свій добробут у майбутньому, економічної обґрунтованості та стійкості пенсійної системи, а також захищеності від різних політичних ризиків.

Отже, для вирішення проблем пенсійного забезпечення в Україні потрібно здійснити ряд заходів з оптимізації функціонування цієї системи.

Необхідно збільшувати рівень оплати праці, у тому числі шляхом її легалізації та збільшення легальної зайнятості населення. Через підвищення заробітної плати громадян зростуть обсяги надходжень до Пенсійного фонду України, нарахованих з оплати праці, а отже підвищиться дохідна частина бюджету Пенсійного фонду та знизиться бюджетне навантаження в частині фінансування дефіциту фонду.

На недоотримання коштів Пенсійним фондом впливає безпосередньо «тінізація» економіки, тому необхідне звуження тіньового сегмента ринку праці, яке можливе лише за умови економічного зростання, створення ефективних робочих місць на підприємствах приватного та державного секторів та

запровадження високих штрафних санкцій за використання нелегальної робочої сили.

Пенсійний фонд України на постійній основі здійснює моніторинг відомостей реєстру застрахованих осіб з виявлення ознак використання праці неоформлених працівників та порушень законодавства про працю та сплати ЄСВ та вживає відповідні заходи для того, щоб зменшити «тінізацію» ринку праці та збільшити надходження до Пенсійного фонду України.

З метою детінізації сфери зайнятості органи Пенсійного фонду проводять різні інформаційно – роз'яснювальні роботи щодо необхідності дотримання роботодавцями законодавства з оплати праці, а саме: проводять виступи на місцевому телебаченні та радіо, друкують статті, проводять різні семінари, розміщують інформаційні повідомлення на веб-ресурсах, проводять флешмоби. Для зростання довіри з боку найманих працівників органи Пенсійного фонду постійно проводять спільну роботу з місцевими державними адміністраціями щодо захисту прав найманих працівників.

Для подальшого зростання доходів Пенсійного фонду необхідне удосконалення системи адміністрування коштами Пенсійного фонду України шляхом впровадження новітніх технологій та підвищення ефективності системи управління. Одним із завдань Стратегії модернізації та розвитку Пенсійного фонду України на період до 2020 року було скорочення чисельності працівників у територіальних органах Пенсійного фонду на 15% у 2020 році [38].

По факту план було перевиконано і гранична чисельність працівників органів Пенсійного фонду України скоротилася на 34% у 2019 році порівняно з 2015 роком, як це показано на рис. 3.1. Також було скорочено кількість територіальних управлінь фонду на 628 одиниць або на 92% у 2019 році порівняно з 2015 роком.

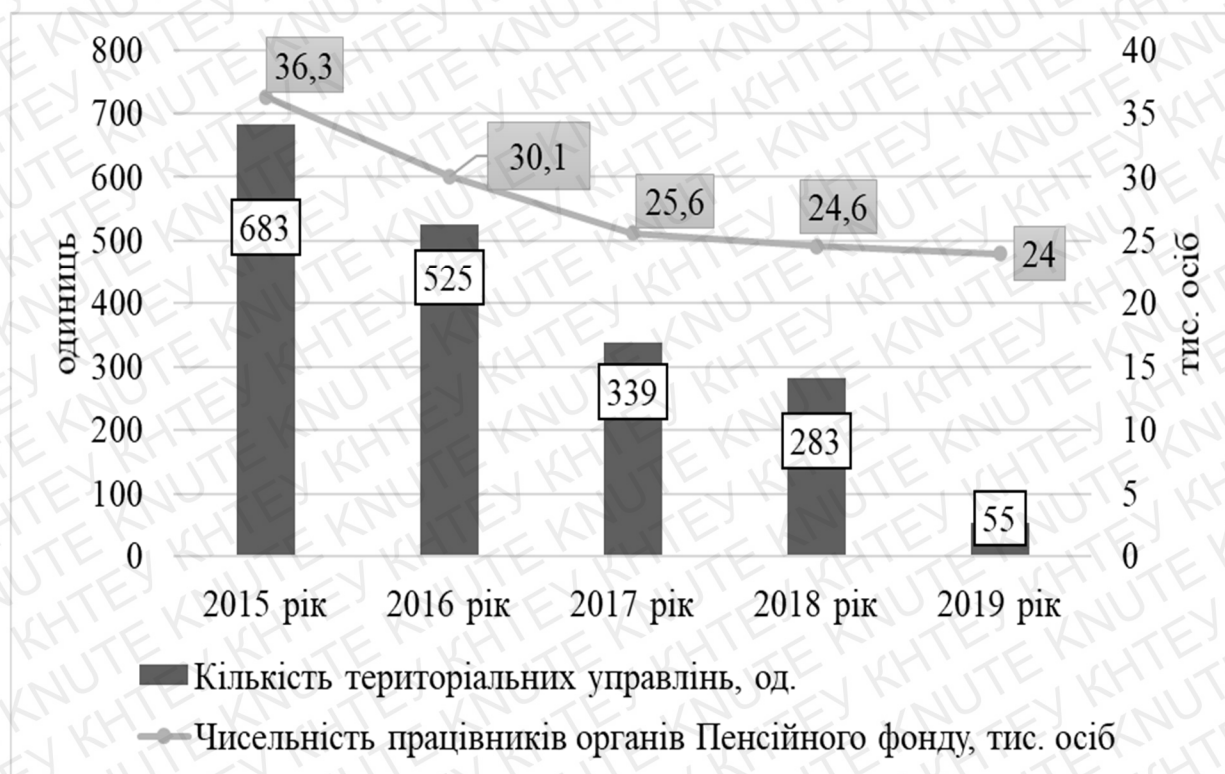

Рис. 3.3 Оптимізація органів Пенсійного фонду України в 2015-2019 роках

Для того, щоб зменшити паперовий документообіг і таким чином прискорити роботу Пенсійного фонду України та його територіальних органів необхідне впровадження та розвиток інформаційних технологій в роботі пенсійних фондів. У 2019 році з метою спрощення технології одержання громадянами послуг було впроваджено систему призначення пенсій за принципом «одне відвідування», що передбачає подання документів громадянами для призначення пенсій тільки в електронному вигляді зі зверненням до сервісного центру один раз за отриманням пенсійного посвідчення. Було створено мобільний додаток «Пенсійний фонд». В особистих кабінетах користувачів веб-порталу електронних послуг Пенсійного фонду України впроваджені сервіси: електронна трудова книжка та пенсійний калькулятор. В усіх регіонах України проводиться масштабне оцифрування пенсійних справ [9].

Важливою складовою розвинутої пенсійної системи в країні є осучаснення пенсій, їх обов'язковий автоматичний перерахунок відповідно до інфляції і зростання заробітних плат в країні, тобто проведення індексації пенсій. Згідно

Закону України «Про загальнообов'язкове державне пенсійне страхування» з 2019 року проводиться щорічно індексація пенсій за швейцарською формулою. Коефіцієнт індексації залежить від показника інфляції та зростання середньої зарплати по країні, з якої сплачено страхові внески. Показник середньої заробітної плати в Україні, який застосовується для обчислення пенсії, щороку збільшується на коефіцієнт, що дорівнює 50% показника зростання споживчих цін за попередній рік та 50% показника зростання середньої заробітної плати в Україні, з якої сплачено страхові внески, за три календарні роки, що передують року, в якому проводиться збільшення [36].

Застосування індексації за швейцарською формулою є кращим варіантом, ніж чиста або змішана індексація та покращує купівельну спроможність пенсії, гарантує забезпечення доходу протягом усього періоду виходу на пенсію.

Необхідно проводити більше лекцій, семінарів, щоб проінформувати людей щодо важливості їх активної трудової діяльності та участі в соціальному страхуванні, адже від цього залежить розмір соціальних виплат. Повинен бути покладений принцип особистої відповідальності громадян за своє майбутнє на законодавчому рівні. Після цього держава зможе перейти до гаранта соціального захисту, а не його забезпечувача і організувати таким чином ефективне функціонування соціального захисту громадян, в тому числі в частині пенсійного забезпечення.

Необхідно впроваджувати та розвивати накопичувальне загальнообов'язкове державне пенсійне забезпечення та недержавну систему пенсійного забезпечення та вдосконалити пенсійне законодавство, особливо в частині впровадження накопичувального рівня пенсійного страхування для того, аби громадяни могли самостійно відповідати за своє майбутнє і відкладали кошти до Накопичувального фонду чи недержавних пенсійних фондів, а не покладатися на державу. Держава в свою чергу повинна гарантувати захист від банкрутства та зловживань цих фондів, щоб громадяни мали довіру до цих установ.

Щоб розвинути систему недержавного пенсійного забезпечення варто послабити на етапі становлення системи податковий тиск на недержавні пенсійні фонди та відкрити вільний доступ іноземних інвестицій.

Впровадження накопичувальної системи пенсійного забезпечення повинно створити механізми формування індивідуальних пенсійних заощаджень громадян і через механізм інвестування ці кошти нарощуватимуться та сприятимуть підвищенню темпів економічного зростання та фінансової стабільності пенсійної системи загалом.

Однак, в нашій країні відсутній відповідний досвід впровадження та функціонування накопичувальної системи пенсійного забезпечення через що може з'явитися низка ризиків та загроз, тому система може не виправдати очікувань, які на неї покладаються.

Позитивні очікування від впровадження накопичувальної системи загальнообов'язкового державного пенсійного страхування:

- за допомогою інвестування пенсійних накопичень здійснюється потужний поштовх вітчизняній економіці, через що зросте рівень заробітної плати в країні;
- підвищення стимулів в населенні до професійного вдосконалення та офіційної зайнятості;
- створення додаткових джерел збільшення пенсійних виплат;
- збільшення фінансової спроможності солідарної пенсійної системи.

Негативні фактори, які можуть виникнути при впровадженні другого рівня пенсійного забезпечення в Україні:

- фінансово- економічна криза, яка спричиняє макроекономічні ризики, низькі темпи економічного зростання, а отже і низький рівень заробітних плат та пенсійних виплат в країні;

- негативний вплив інфляції, яка знецінює пенсійні накопичення. За недбалої урядової політики, при якій рівень інфляції перевищує 5-8 %, заощадження знецінюються так швидко, що процес їх накопичення втрачає сенс;
- фінансові ринки в Україні знаходяться на стадії формування, тому розмішувати на них пенсійні накопичення дуже ризиковано [2, с. 94];
- розбалансування солідарної пенсійної системи та збільшення дефіциту бюджету Пенсійного фонду України через ефект «випадаючих доходів».

Джерелом наповнення накопичувальної системи пенсійного забезпечення є частина пенсійних внесків, які зараз в повному обсязі спрямовуються до Пенсійного фонду України і тому фонд буде отримувати меншу суму надходжень – це і називається ефект «випадаючих доходів».

Необхідне поступове запровадження накопичувального загальнообов'язкового державного пенсійного страхування в Україні, потрібно передбачати етапність, добровільність для певних груп, щоб зменшити ефект «випадаючих доходів» та зменшити навантаження на фонд оплати праці.

Державі необхідно створити правові засади для випуску та обігу надійних інструментів, таких як: гарантовані державою валютні депозитні вклади та депозитні вклади в банківських металах в державних банках; акції та облігації українських емітентів, які пройшли лістинг та перебувають в обігу на фондовій біржі, яка відповідає вимогам Національної комісії з цінних паперів та фондового ринку; пенсійні депозитні вклади в державних банках зі змінною ставкою доходу, яка враховує показник інфляції тощо.

Працівники є більш зацікавлені до отримання високої пенсії в майбутньому, а роботодавці в умовах ринкової нестабільності не є вмотивованими до сплати внесків, через що зростає «тінізація» в економіці, тому варто зменшити рівень пенсійних ставок для роботодавців та залучити працівників до сплати внесків з допустимою ставкою 5 – 9 % за досвідом деяких країн світу.

Одним з найбільш дієвих заходів за допомогою якого знижується пенсійне навантаження є підвищення пенсійного віку, тому що збільшується період сплати пенсійних внесків і скорочується період пенсійних виплат. У багатьох країнах світу здійснено вирівнювання пенсійного віку жінок і чоловіків. Наразі в Україні пенсійний вік для жінок складає 59 років і 6 місяців, а для чоловіків – 60 років. З 1 квітня 2021 року і в Україні відбудеться вирівнювання пенсійного віку, який буде встановлений однаковий для жінок і чоловіків і складатиме 60 років [28]. Проте, з іншого боку зростання пенсійного віку саме в Україні може призвести до соціальної напруги та бідності, тому для того, щоб збільшувати пенсійний вік потрібно розвивати нові підприємства та залучати іноземні інвестиції, щоб зростала кількість робочих місць.

Одним з вдалих рішень уряду було те, що кошти від митного оформлення автомобілів з іноземною реєстрацією, було спрямовано до Пенсійного фонду України на пенсійні виплати [28]. Збір в Пенсійний фонд України складає від 3 до 5% в залежності від вартості автомобіля. Тільки на початку 2019 року через розмитнення автомобілів до Пенсійного фонду України надійшло понад 13 млрд. грн. На жаль, це було тільки разове фінансове надходження до фонду, а для підтримки стабільності бюджету фонду та зниженню дефіциту необхідно постійне джерело надходжень коштів до Пенсійного фонду України. Таким джерелом може стати введення податку на розкіш. Цю ідею частково підтримує Державна податкова служба України, проте є деякі нюанси в обрахуванні такого податку, які потрібно вирішити для того, щоб ввести цей податок.

Пенсійний фонд України згідно пенсійного законодавства повинен кожні п'ять років проводити довгострокові прогнози фінансового стану пенсійної системи загальнообов'язкового соціального страхування та подати результат у звіті, який подається правлінню Пенсійного фонду, Наглядовій раді та Кабінету Міністрів України. Зазначений звіт повинен включати в себе висновки про фінансовий стан системи державного пенсійного страхування і рекомендації щодо заходів, необхідних для забезпечення фінансової стабільності цієї системи.

Довгострокові прогнози здійснюються шляхом актуарних оцінок метою яких є перевірка фінансового стану пенсійної системи для встановлення довгострокової стабільності та оцінка фінансового впливу реформ для зростання стабільності.

Розглянувши таблицю 3.2, можна простежити, що дохід Пенсійного фонду України зростає з 7,5% до ВВП у 2020 році до 7,8% до ВВП у 2050 році.

Очікується зменшення видатків Пенсійного фонду з 9,2% до ВВП у 2020 році до 8,2% у 2050 році. В результаті чого очікується, що дефіцит Пенсійного фонду України зменшиться до 0,4% ВВП у 2050 році. Очікується, що для покриття дефіциту все одно будуть необхідні кошти з Державного бюджету України протягом усього зазначеного періоду, проте ці трансферти дещо знизяться.

Таблиця 3.2

Прогнозовані доходи та видатки Пенсійного фонду на 2020–2050 рр.

(% до ВВП)

	2020 рік	2025 рік	2030 рік	2040 рік	2050 рік
Доходи	7,5	7,5	7,7	8,0	7,8
Внески	5,3	5,5	5,9	6,4	6,3
Трансферти з державного бюджету	2,1	1,8	1,7	1,5	1,4
обов'язкові допомоги	1,7	1,5	1,3	1,0	0,8
покриття дефіциту	0,4	0,4	0,4	0,5	0,5
Інші надходження	0,1	0,1	0,1	0,1	0,1
Видатки	9,2	8,8	8,6	8,1	8,2
Встановлені законодавством пенсії	7,0	6,9	6,8	6,5	6,6
Пільги, фінансовані державним бюджетом	1,7	1,5	1,3	1,0	0,8
Адміністративні витрати	0,1	0,2	0,2	0,2	0,3
Баланс	-1,6	-1,3	-0,9	-0,1	-0,4
Внески до другого рівня пенсійних фондів	0,6	1,6	1,8	1,8	1,7

Відсоток державного бюджету у загальних видатках	22,6	20,9	19,9	18,0	16,7
--	------	------	------	------	------

Джерело: складено автором за даними [28].

Відповідно до таблиці 3.3, прогнозується зменшення кількості пенсіонерів, які отримують пенсійні виплати з Пенсійного фонду України з 9,6 млн. у 2020 році до 4,8 млн. у 2050 році. Таке зниження пов'язане зі зниженням кількості пенсіонерів похилого віку. Очікується, що коефіцієнт утримання системи загалом дещо покращиться з одиниці у 2020 році до 1,4 у 2050 році.

Таблиця 3.3

Прогнозована кількість пенсіонерів 2020 – 2050 роки

		2020 рік	2025 рік	2030 рік	2040 рік	2050 рік
Усі пенсіонери, тис. осіб	Жінки	6490	5770	5020	3628	2665
	Чоловіки	3289	2904	2507	2107	2157
	Загалом	9699	8673	7526	5735	4822
Середня кількість застрахованого населення, тис. осіб	Жінки	5215	4953	4732	4150	3397
	Чоловіки	4956	4722	4542	4144	3442
	Загалом	10171	9675	9274	8294	6839
Система коефіцієнта утримання	Жінки	0,8	0,9	0,9	1,1	1,3
	Чоловіки	1,5	1,6	1,8	2	1,6
	Загалом	1	1,1	1,2	1,4	1,4

Пенсіонери за віком як відсоток населення 65+ (%)	Жінки	104,5	88,7	71,9	48,3	31,1
	Чоловіки	80,9	64,5	49,7	40,7	43,9
	Загалом	96,5	80,4	64,2	45,6	35,9

Джерело: складено автором за даними [48].

Отже, завдяки ряду заходів з покращення системи пенсійного забезпечення в Україні можна досягнути помітних позитивних результатів в майбутньому, а саме: фінансова стійкість та стабільність у пенсійному забезпеченні; гарантія стовідсоткових пенсійних виплат в країні; підвищення рівня життя пенсіонерів та їх впевненості у соціальному забезпеченні; зменшення пенсійного навантаження роботодавців і таким чином знизити «тінізацію» економіки; заохочення громадян до участі у заощадженні на старість в залежності від власних доходів; встановлення чіткого та зрозумілого для громадян законодавства; забезпечення справедливої системи розподілу пенсійних коштів.

Проте, зміни повинні відбуватися не тільки в пенсійній системі, щоб досягти успішних результатів. Пенсійні реформи повинні бути складовою частиною комплексної програми фінансових і економічних перетворень в країні.

ВИСНОВКИ І ПРОПОЗИЦІЇ

В даній кваліфікаційній роботі здійснено дослідження теоретичних та практичних засад функціонування системи пенсійного забезпечення, розкрито досвід зарубіжних країн з розвинутою економікою щодо функціонування та реформування пенсійних систем, проаналізовано джерела доходів та напрями видатків Пенсійного фонду України, здійснено оцінку розвитку недержавного пенсійного забезпечення в Україні, визначено напрями вдосконалення системи пенсійного забезпечення в Україні.

За результатами дослідження зроблено наступні висновки теоретичного та практичного характеру.

Обґрунтовано теоретичні засади пенсійного забезпечення та визначено його місце і роль у фінансовій системі держави. Зокрема, встановлено, що пенсійне забезпечення є важливою складовою фінансової системи країни і виконує ключову роль у реалізації соціальної та економічної політики держави. В Україні передбачено функціонування трирівневої пенсійної системи, яка має розширити можливості для підвищення добробуту громадян та економічного зростання в країні. На сьогодні функціонує перший (солідарний) та третій (недержавний накопичувальний) рівні пенсійної системи.

Управління фінансами солідарного (державного) рівня пенсійної системи здійснює Пенсійний фонд України. Основним джерелом формування фінансових ресурсів державного пенсійного забезпечення є страхові внески (частина надходжень від єдиного соціального внеску). Основним напрямом видатків Пенсійного фонду є фінансування державних пенсій: за віком, по інвалідності, у зв'язку із втратою годувальника.

3. За результатами аналізу встановлено, що видатки Пенсійного фонду зростали швидшими темпами, тоді як власні доходи росли значно повільніше. В останні роки Пенсійний фонд України став фінансовою установою, яка отримує

значні бюджетні ресурси. Проте, рівень перерозподілу коштів Пенсійного фонду з метою соціального захисту населення є недостатнім, таким, що не забезпечує гідний рівень добробуту осіб, які є непрацездатними, а саме, пенсіонерів.

Обґрунтовано, що рівень пенсійних виплат для забезпечення мінімальних потреб більшості непрацездатного населення України є недостатнім. Щорічне зростання номінального розміру пенсій, враховуючи показники інфляційного тиску, повністю нівелюється факторами макроекономічної нестабільності.

Встановлено, що реалізація політики фінансового забезпечення державного пенсійного страхування в цілому має відбуватись на основі дотримання важливих принципів управління фінансовими ресурсами системи: принцип законодавчого визначення умов і порядку формування і використання фінансових ресурсів Пенсійного фонду; принцип оптимального поєднання джерел фінансового забезпечення пенсійного страхування; принцип цільового та ефективного використання фінансових ресурсів пенсійного страхування. Реалізація фінансових відносин в системі пенсійного страхування з орієнтацією на зазначені принципи створює надійну базу для розвитку її фінансового забезпечення, визначає шляхи досягнення збалансованості останнього. Найважливішими напрямками вдосконалення фінансових механізмів пенсійного страхування мають бути: розширення бази нарахування єдиного внеску, у тому числі за рахунок легалізації заробітної плати та підвищення її рівня, скорочення неповної зайнятості та безробіття; забезпечення встановлення адекватності, обґрунтованості та прийнятності рівня фіскального навантаження на фонд оплати праці роботодавців; формування державних та громадських механізмів контролю за ефективністю управління страховими коштами; забезпечення зрозумілості та прозорості системи пенсійного страхування для громадян і роботодавців.

Аналіз пенсійних систем більшості країн з розвиненою економікою дозволяє зробити висновок: пенсійне забезпечення у світі явно еволюціонує від державно-розподільних до змішаних і далі – до приватно накопичувальних систем. Хоча малоймовірно, що останні в найближчому майбутньому стануть переважаючими.

Як видно, «секрет» успіхів пенсійних систем країн Заходу полягає у встановленні державою чітких правил створення пенсійних нагромаджень при передачі обов'язків по формуванню пенсій і управлінню пенсійними активами у приватний сектор.

Обґрунтовано, що для України прийнятною є багаторівнева пенсійна система. З урахуванням цього подальшими напрямками державної політики у сфері пенсійного забезпечення мають бути: продовження реформування солідарної пенсійної системи, формування обов'язкової накопичувальної пенсійної системи і розвиток добровільної накопичувальної пенсійної системи. Важливими умовами ефективного проведення пенсійної реформи мають бути: повернення довіри громадян до Пенсійного фонду України та до органів державної влади; безумовне дотримання принципів верховенства права; забезпечення законодавчо встановлених державних гарантій населення; посилення взаємної фінансової відповідальності суб'єктів соціальних страхових відносин.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ

1. Горбунова О. А. Реформування системи пенсійного забезпечення: зарубіжний досвід та можливості використання в Україні. / О. Горбунова // Науковий вісник Полтавського університету економіки і торгівлі.. - 2018. - № 3. - С. 118-125.
2. Демографічні та фінансові передумови пенсійної реформи в Україні: прогноз – 2050 [Електронний ресурс]. – Режим доступу: http://www.undp.org.ua/files/ua_60467Demography_Pension_UKR.pdf.
3. Дідковська Т.О. Поняття та сутність пенсійного забезпечення в Україні: сучасні реалії та перспективи розвитку. Форум права. 2012. № 1. С. 253 - 257.
4. Загальнообов'язкове державне соціальне страхування та пенсійне забезпечення у цифрах та фактах : інформаційна довідка Міністерства праці та соціальної політики України та Пенсійного фонду України. – К., 2016. – 67 с.
5. Звіти про діяльність Пенсійного фонду України 2018-2020 рр.[Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://www.pfu.gov.ua>.
6. Кириленко О. П. Розвиток державного пенсійного страхування в умовах пенсійної реформи: монографія / О. П. Кириленко, Б. С. Малиняк та ін. – Тернопіль: ТНЕУ, 2013. – 350 с.
7. Конституція України: Закон України від 28.06.1996р. № 254к/96-ВР [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/254%D0%BA/96-%D0%B2%D1%80>.
8. Концепція соціального забезпечення населення України: Постанова Верховної Ради України від 21.12.1993р. №3758-XII. [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/3758-12>.
9. Кравченко М.В. Європейські підходи та механізми пенсійної реформи. - Державне управління: удосконалення та розвиток. – 2015. - №5. //

[Електронний ресурс]. – Режим доступу:
<http://www.dy.nayka.com.ua/?op=1&z=849>.

10. Лояк Л.М. Пенсійне забезпечення в Україні: сучасні реалії та європейський досвід / Л.М. Лояк// Науковий вісник Івано-Франківського національного технічного університету нафти і газу. Серія Економіка та управління в нафтовій і газовій промисловості. - 2018. - № 2. - С. 34-42.

11. Людський розвиток в Україні: можливості та напрями соціальних інвестицій / НАН України; Інститут демографії та соціальних досліджень; Державний комітет статистики України / Е.М. Лібанова (ред.). — К. : Інститут демографії та соціальних досліджень НАН України, 2016. — 356с.

12. Мак Таггарт Г. Пенсійна реформа у постсоціалістичних країнах / Грег Мак Таггарт //Соціальна політика і соціальна робота. – 2011. - № 11. – С. 19-25.

13. Макаренко О. М. Державне управління пенсійним забезпеченням осіб похилого віку в Україні: автореф. дис. на здобуття наук. ступеня канд. наук з держ. упр.: спец. 25.00.02 – механізми державного управління / О. М. Макаренко; Харків. регіон. ін-т держ. упр. Нац. акад. держ. упр. при Президентові України. – Х. : 2009. – 20 с.

14. Мальований М. Теоретичні основи фінансового забезпечення соціального захисту / М. Мальований // Формування ринкових відносин в Україні. – 2012. – № 5/1 (132). – С. 174–185.

15. Мартиненко Н. Розвиток пенсійної системи України: поняття та сутність / Н. Мартиненко // Державне управління та місцеве самоврядування. - 2017. - Вип. 3. - С. 55-61. - Режим доступу: http://nbuv.gov.ua/UJRN/dums_2017_3_10.

16. Мартиненко Н.В. Аналіз ефективності функціонування механізмів державного управління розвитком пенсійної системи України / Н. В. Мартиненко // [Електронний ресурс]. Теорія та практика державного управління. - 2017. - Вип. 4. - С. 152-159. - Режим доступу: http://nbuv.gov.ua/UJRN/Tpdu_2017_4_23.

17. Мартюшев С. М. Щодо сутності пенсійного забезпечення працівників // Форум права. – 2013. – № 3. – 347-351 с.
18. Меленюк В.О. Теоретичні основи державної соціальної політики в Україні / В.О. Меленюк // Держава та регіони. – Державне управління. – 2012. – № 1. – С. 126–132.
19. Михайлова, І. Ю. Поняття та значення віку як підстави виникнення пенсійних правовідносин / І.Ю. Михайлова // Проблеми правового забезпечення інтересів суб'єктів трудового права в умовах реформування трудового законодавства. – 30 вересня–1 жовтня 2011 року. – м. Хмельницький. – 2011. – С.164–166.
20. Мохова Ю.Л. Стан та перспективи розвитку системи пенсійного забезпечення в Україні / Ю. Л. Мохова, Н. О. Писаренко // [Електронний ресурс]. Молодий вчений. - 2018. - № 1(1). - С. 468-472. - Режим доступу: http://nbuv.gov.ua/UJRN/molv_2018_1%281%29__111.
21. Національна система загальнообов'язкового державного соціального страхування: сучасні проблеми та стратегія розвитку / під ред. Е. М. Лібанової; Ін-т демографії та соціол. дослідж. – К., 2006. – 178 с.
22. Овчаренко Я.І. Аналіз системи загальнообов'язкового пенсійного страхування [Електронний ресурс] / Я. І. Овчаренко // Ефективна економіка. – 2016. – № 4. – Режим доступу: <http://www.economy.nayka.com.ua/?op=1&z=4927>.
23. Огінська А.Ю. Роль видатків бюджету на соціальний захист у реалізації соціальної політики держави [Текст]/ А. Ю.Огінська // Наука й економіка. – 2014. – № 2 (34). – С. 11-16.
24. Огляд основних підсумків роботи Пенсійного фонду України за 2018 рік // [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <https://www.pfu.gov.ua/367997oglyad-osnovnyh-pidsumkiv-roboty-pensijnogo-fondu-ukrayiny-za-2018-rik/>.
25. Оклей І.В. Реформування системи загальнообов'язкового державного пенсійного страхування: теоретичні та практичні проблеми реалізації прав людини

у сфері праці і соціального забезпечення / І. В. Оклей: тези доп. та наук. повідомл. учасн. II Міжнар. наук.-практ. конф., 8-9 жовт. 2010 р. – Х.: Кросроуд, 2010. – С. 499 – 502.

26. Орловський О.Я. Проблемні питання запровадження накопичувальної системи пенсійного забезпечення / О. Я. Орловський // Актуальні проблеми регулювання відносин у сфері праці і соціального забезпечення: тези доп. та наук. повідомл. учасн. III Міжнар. наук.-практ. конф., 7 – 8 жовт. 2011 р. – Х.: Кросроуд, 2011. – С. 458 – 462.

27. Пищуліна О. Фінансові, соціальні та правові аспекти пенсійної реформи в Україні. Світовий досвід та українські реалії / [О. Пищуліна, О. Коваль, Т. Бурлай] ; Центр Разумкова. - Київ : Заповіт, 2017. - 453 с.

28. Підсумки роботи Пенсійного фонду України [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://www.pfu.gov.ua/pfu/control/uk/publish/category>.

29. Про загальнообов'язкове державне пенсійне страхування: Закон України від 09.07.2003 р. № 1058-IV. [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/1058-15>.

30. Про затвердження бюджету Пенсійного фонду України на 2017 рік: Постанова Кабінету Міністрів України від 18 січня 2017 р. №17 [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/17-2017-%D0%BF>.

31. Про затвердження бюджету Пенсійного фонду України на 2018 рік: Постанова Кабінету Міністрів України від 11 січня 2018 р. №8 [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/8-2018-%D0%BF>.

32. Про затвердження бюджету Пенсійного фонду України на 2019 рік: Постанова Кабінету Міністрів України від 16 січня 2019 р. №14 [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/14-2019%D0%BF#Text>.

33. Про заходи щодо законодавчого забезпечення реформування

пенсійної системи: Закон України від 08.07.2011 р. №3668 [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/3668-17>.

34. Про збір та облік єдиного внеску на загальнообов'язкове державне соціальне страхування: Закон України від 08.07.2010 р. №2464 [Електронний ресурс]. – Доступний з: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2464-17>.

35. Про недержавне пенсійне забезпечення: Закон України від 09.07.2003 р. // Відомості Верховної Ради. – 2003. – № 47-48. – Ст. 372.

36. Про Положення про Пенсійний фонд України: Указ Президента України: від 23 липня 2014 року № 280 [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/280-2014-%D0%BF>.

37. Рад Н. С. Бюджетний процес в органах ПФУ: проблеми і перспективи [Електронний ресурс]. – Режим доступу: http://www.nbuv.gov.ua/portal/soc_gum/eiou/2008_3/21%20-%20Ek%203-2008.pdf.

38. Ріппа М. Б. Державне пенсійне забезпечення в Україні та шляхи його розвитку: автореф. дис. канд. екон. наук: спец. 08.00.08 «Гроші, фінанси і кредит» / М. Б. Ріппа. – К., 2017. – 19 с.

39. Рудик В. Пріоритетність економічних чинників у реформуванні пенсійної системи України/ В. Рудик // Світ фінансів. - 2016. - № 3. - С. 20-30.

40. Слюсарчук О. П. Актуальні проблеми подальшого реформування системи пенсійного забезпечення в Україні / Слюсарчук О. П., Бутурлак Т. О. // Теорія та практика державного управління. -2013. - Вип. 2 (41).

41. Сокоринський Ю.В. Проблеми правового регулювання пенсійного забезпечення / Ю.В. Сокоринський // [Електронний ресурс] / Науковий вісник Херсонського державного університету. - 2018. –Випуск 2.Том 3. - С. 31-34. - Режим доступу: http://lj.kherson.ua/2018/pravo02/part_3/9.pdf.

42. Соломка О.М. Пенсійне забезпечення в системі соціального захисту населення: Автореферат дисертації на здобуття наукового ступеня кандидата економічних наук. – Х., 2006 – С. 18

43. Стожок Л.Г. Загальнообов'язкове державне пенсійне страхування в системі соціальної політики: автореф. дис. канд. екон. наук: спец. 08.00.17 «Демографія, економіка праці, соціальна економіка і політика» / Л. Г. Стожок. – К., 2017. – 20 с.

44. Тесленко Т. Проблеми демографічної ситуації в Україні та Дніпропетровщини з урахуванням перспективи демографічного стану на період до 2050 року // Збірник наукових праць ДЕТУТ. Серія «Економіка і управління». – 2014. – Вип. 28. – С.262 – 269 // [Електронний ресурс]. – Режим доступу: http://nbuv.gov.ua/UJRN/Znpdetut_eiu_2014_28_35.

45. Ткаченко Л. Г. Кодифікація пенсійного законодавства: передумови та проблеми / Л. Г. Ткаченко // Тенденції розвитку науки трудового права та права соціального забезпечення: зб. наук. праць. Матеріали І міжнар. наук.- практ. конф. (Київ, 25-26 квіт. 2013 р.); за ред. проф. М. І. Іншина, проф. Н. М. Хуторян, доц. В. І. Щербини. - К.: Ніка-Центр, 2013. - С. 634-638.

46. Філоненко О.А. Механізми державного регулювання пенсійної системи в Україні / О. А. Філоненко // Вісник Академії митної служби України. Серія : Державне управління. - 2014. - № 2. - С. 114–119.

47. Фінанси пенсійного забезпечення: монографія / І.Я. Чугунов, О.В. Насібова. - Київ: Київ. нац. торг.-екон. ун-т, 2017. - 248 с.

48. Фінансові, соціальні та правові аспекти пенсійної реформи в Україні. Світовий досвід та українські реалії // [Електронний ресурс]. - [О. Пищуліна, О. Коваль, Т. Бурлай]; Центр Разумкова. - Київ: Заповіт, 2017. - 453 с. <http://razumkov.org.ua/uploads/article/2017-PENSII.pdf>.

49. Чугунов І.Я. Еволюція фінансового механізму пенсійного забезпечення / І.Я. Чугунов, О.В. Насібова // Вісник КНТЕУ. – 2016. – № 1. – С. 80–97.

50. Чугунов І.Я., Суріна О.В. Розвиток системи пенсійного забезпечення в Україні [Електронний ресурс]. – Режим доступу:

<http://firearticles.com/budgetnasystema/68-rozvitok-sistemi-pensijnogo-zabezpechennya-v-ukrayini-chugunov-i-yasurina-o-v.html>.

51. Шевчук Н.В. Інноваційні підходи до вирішення проблем пенсійного забезпечення населення в Україні / Н. В. Шевчук // [Електронний ресурс] / Соціально-економічні проблеми сучасного періоду України. - 2014. - Вип. 4. - С. 329-336. - Режим доступу: http://nbuv.gov.ua/UJRN/sepspu_2014_4_42.

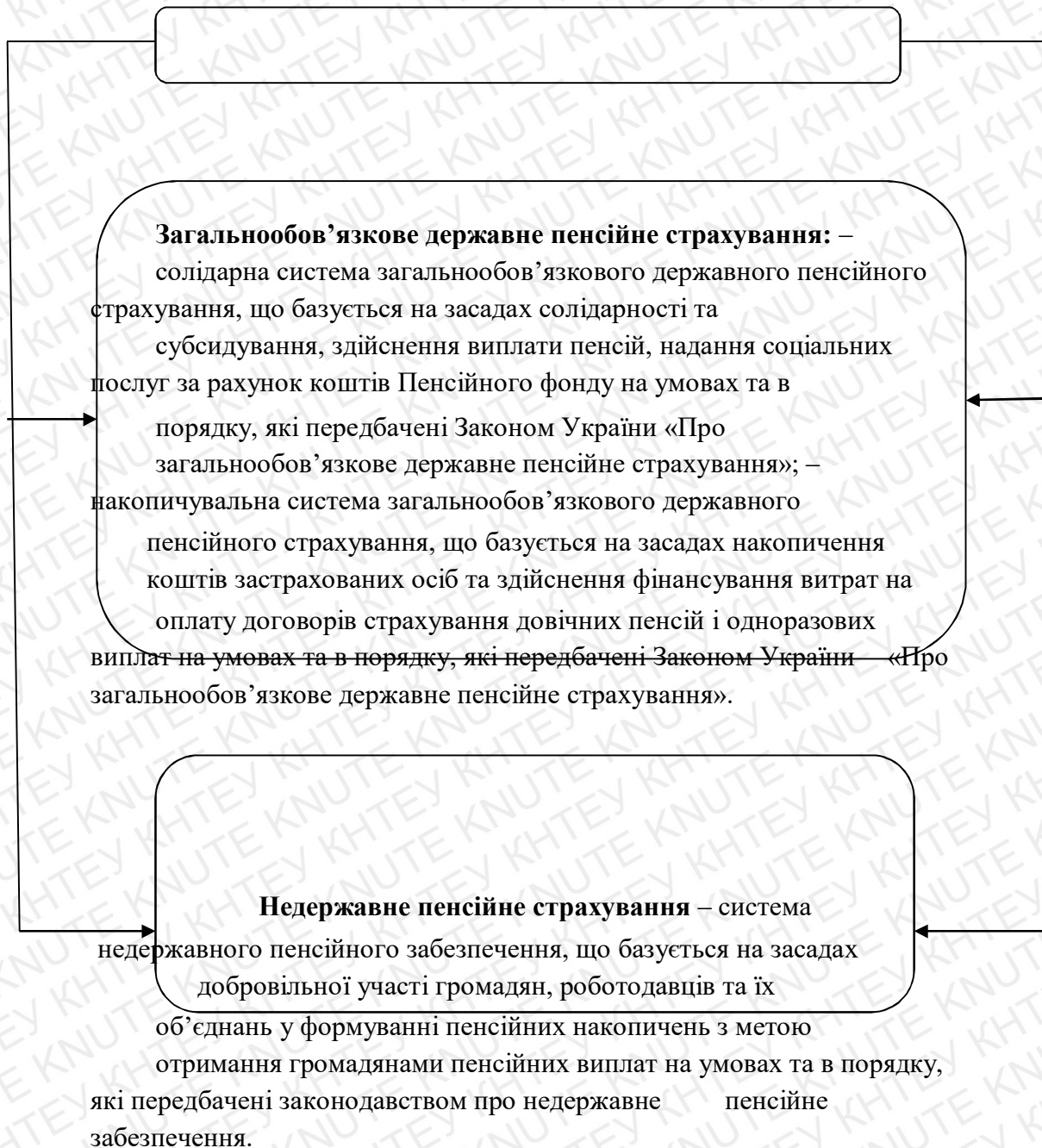
52. Pestieau P. The Welfare State in the European Union. New York: Oxford University Press; Feldstein M. (2005).

ДОДАТКИ

Додаток А

Структура системи пенсійного забезпечення населення [48]

Пенсійне забезпечення населення України

Додаток Б Стратегії та моделі пенсійного забезпечення [27]

Стратегія		Модель	Ознака	Рівні пенсійної системи		
Солідарна		радянська	Передбачає солідарні відносини між працюючим населенням та пенсіонерами.	Державна пенсія (солідарна) я	-	-
Накопичувальна		чилійська	Наявність державних, корпоративних та приватних накопичувальних пенсійних програм, за допомогою яких формується майбутня пенсія громадянина. Є приватною власністю пенсіонера, який має право розпоряджатися нею на власний розсуд, наприклад передати у спадок.	Обов'язкова накопичувальна пенсія	Обов'язкове страхування	-
		казахська		Обов'язкова накопичувальна пенсія в державному пенсійному фонді	Добровільна накопичувальна пенсія	-
Змішана	Накопичувально-солідарна	американська	Складається з елементів солідарної та накопичувальної систем, а також систем пенсійного страхування.	Державна пенсія (солідарна) я	Трудова (корпоративна)	Накопичувальна (особиста)
		німецька (виробнича)		Державна пенсія (солідарна) я	Трудова (корпоративна)	Накопичувальна (особиста)
	Умовно-накопичувальна	японська		Базова пенсія	Додаткова державна корпоративна	
	Солідарно - накопичувальна	Російсько-польська		Державна пенсія (солідарна) я	Обов'язкове страхування	Накопичувальна (корпоративна, особиста)